

ZORA

LETO GOD. 22 ŠT. BR. 6-8

GLASILO JUGO
SLOVANSKEGA
KATOLIŠKEGA
DIJAŠTVA

GLASILO JUGO
SLAVENSKOG
KATOLIČKOG
DIAŠTVA

Vsebina

ČLANKI:

Žaren Franc: Socializacija	85
Janko Kralj: Do nove družbe	94
Fra Srečko Perić: Dogmatički momenat u istočnom crkvenom pitanju	97
Mihajlo Firak: Impresionizam i ekspresionizam u modernoj umjetnosti	102
† Dr. Pero Rogulja: Među Slovencima	106
K.: Delo	108
J. A.: Česa nam je treba!	109
KULTURNI VESTNIK	112—115
PRVO CVIJEČE:	
Paul Claudel: Canticus Mesas	116
Đuro Sudeta: Žuto veče	117
Đuro Sudeta-Đ. Čaić: Pozdravljenje	117
Đuro Sudeta: Teško doba	118
Đuro Sudeta-J. Špoljar: Na umoru dana	118
R. Venny: Moj soputnik	118
Roza Venny: Jedna svetla noć	120
Roza Venny: Kad umiru akordi	120
Roza Venny: Sena	120
To je tako	120
Anton Vodnik: Večerna pesem deklice	121
Deklica v črno jamo pokopana	121
Anton Vodnik: Zimski večeri so kakor svetišče	122
Anton Vodnik: Moji večeri	122
Invalid	122
Anton Vodnik: Deklica misli	123
Anton Vodnik: Mračen poletni večer	123
Anton Vodnik: Kakor vrtovi	123
Anton Vodnik: Sladek je prvi zimski čas	124
M. Solačić: Iz ciklusa »Carmen«	124
B. Kristov: Januarsko jutro	124

Uredništvo »ZORE«: Janko Kralj, Ljubljana. Jugoslovanska tiskarna.

Naročnina naj se blagovoli pošiljati

Upravništvu »Zore«: Ljubljana, pisarna Jugoslovanske tiskarne.

Naročnina za celo leto 20 K, za dijake 10 K.

Izdajatelj in odgovorni urednik: Ludovik Tomažič.

Glasilo katoliškega jugoslovanskega dijaštva.

ŽAREN FRANC, eksp. akad.

Socializacija.

1.

Uvod.

Český student má si osvojit důkladné vzdělání odborné a všeobecné, otázky politické a sociální musí především a předně studovat a důkladně studovat.

Masaryk.¹

»Vojna je prinesla zmago njemu, ki jo je sovražil najbolj, namreč proletarcu,« pravi po pravici Fr. Bevk.² In res bi nosil kamenje na Kras in meglo v Ljubljano, kdor bi še dokazoval danes važnost socialnega vprašanja. Dogodki zadnjega časa so napravili za idejo socializma tako propagando z dalekosežnimi dejanji, kakor si jih nikdar noben anarhist niti sanjati ni upal. Zlasti gre zasluga revolucionarnemu boljševiške-mu gibanju, da je postal socialistični problem mahoma kardinalni problem vsega kulturnega človeštva.

V čem tiči bistvo marksističnega socializma? Odgovor: socializacija produkcijskih sredstev, t. j. njihovo poddržavljenje; oziroma prevzete v občinsko upravo.³

»Socializacija je danes najvažnejše gospodarsko vprašanje. Pečati se morate z njim vi, vlada in ves narod,« je govoril nedavno Masaryk delavcem v Škodovi tovarni. Najbistrejše glave v Avstriji, Nem-

¹ Češki dijak naj si pridobi temeljito strokovno in splošno izobrazbo, politična in socialna vprašanja mora predvsem študirati in to temeljito. Česká otázka, str. 160.

² Rdeče vrste, D. i. Sv. 1919, str. 179.

³ Teoretično naj se rešuje ta problem tako ali tako, praktično bi mogla izvesti in vzdržati splošno ekspropriacijo — kot predpogoj socializacije — in socializacijo samo le država z bajoneti.

čiji, na Angleškem in po drugod si belijo lase z njim in ga uvajajo deloma že v resničnost.

Namen nastopnih vrst je, pokazati, kako je mogel priti proletariat, nositelj socialnega gibanja, do tega cilja in kakšno je naše stališče napram njemu.

2.

Kaj je socializem in socialni pokret?¹

...roke so stregle stroju ves dan, ali zvečer je zablislilo čelo to sajava, in oko je krožilo po svetlih pokrajinah, sanjalo smeje sanje bodočnosti, spremljalo silne kretnje govornika in verovalo za rod, ki še rojen ni...

Župančič, Duma.

Socializem je duševni produkt modernega socialnega pokreta. Pod socialnim pokretom razumemo vse emancipacijske poizkuse proletariata, to se pravi enega izmed slojev našega časa.

Sloj je ona skupina človeške družbe, ki zastopa po svoji ideji gotov gospodarski sistem. Gospodarski sistem je gospodarski red z enim ali več vodilnimi gospodarskimi principi. Gospodarski red je celokupnost pravnih in nravnih norm, ki regulirajo vsakokratno produkcijo in razdelitev (oziroma konsuma) produciranih dobrin. Gospodarski principi so pa motivi, ki določajo obnašanje in ravnanje gospodarskih subjektov.

Domovina modernih slojev, kakor tudi teorije o njih, je Francija. Glavna propagatorja te teorije sta Lorenz v. Stein in zlasti Karl Marx.

¹ Prim. Werner Sombart, Socialismus und Sociale Bewegung, 7. Aufl. 1919, str. 1—15.

Po tej teoriji delimo našo družbo v štiri sloje: fevdalno aristokracijo, malo-meščanstvo, buržoazijo, kot zastopnico kapitalističnega gospodarskega sistema in njeno nasprotje — proletarijat.

Če hočemo spoznati bistvo proletarcev, se moramo otresti predstave, ki smo jo imeli o njih, predno smo čitali Marxa, namreč kakor da bi to bila množica stepuhov, razcapanih beračev. Besedo proletarijat rabimo danes v tehničnem smislu in mislimo pri tem na tiste plasti prebivalstva, ki so udinjane v službi kapitalističnih podjetnikov in jih označujemo s tem izrazom kot objekt kapitalističnega gospodarstva.

Kdo so torej proletarci? Kaj označuje njihov položaj? Kam merijo njihova prizadevanja, ki jih imenujemo socialni pokret?

Prosti dninarji, ki so zaposleni v kapitalističnih podjetjih, tvorijo jedro tega sloja. Skupaj eno tretjino prebivalstva največ in to v zapadnih industrialnih državah. Če pa štejemo zraven še druge nepravne proletarce, vse tiste, ki nič nimajo, il popolino, male ljudi med poljedelci in obrtniki, osobenke in bajtarje in najnižje plasti med uradništvom, pridemo na dve tretjini prebivalstva.

Kakor rečeno si ne smemo predstavljati pod proletarcem raztrganega nemaniča. Absolutna revščina nikakor ni specificum proletariata kot sloja. Mnogo dninarjev zasluži več kot vseučilišni profesor in v Ameriki ni njihov zaslužek nič manjši kakor pa različnih svétnikov v bivši Avstriji.

Ko vidimo torej, kako se dviguje proletarijat, da bi se emancipiral iz svojega položaja, ko vidimo, da so nositelji vsega pokreta sovraštvo, zavist, upor, moramo priti do zaključka, da ne more biti absolutna beda vir tega gibanja.

Poprej kontrast, ki ga opazuje delavec med svojim stanom in pa bogastvom, s katerim se odeva večina podjetnikov, bogastvo, ki ga kopiči po njegovem mnenju on sam. In ta kontrast mu pride vsak dan znova do zavesti, ne ker to obilico vsak dan gleda, temveč ker jo vidi neprestano rasti kakor konoplja, dočim ostane sam v svoji obskurnosti. K tej — lahko bi rekli objektivni negotovosti vseh premoženjskih razmer naših dni, pride še — z njegovega stališča — subjektivna negotovost njegovih eksistenčnih pogojev: dejstvo, da ne ve, če si bo mogel jutri še pri-

služiti kruha. Najmanjša gospodarska depresija postavi lahko tisoče na cesto.

Ta neprestana izprememba prinaša proletarcu njegovo stanje v zavest, vedno rastoča intelektualna izobrazba, ki mu jo nudi življenje v mestu, ga usposablja in sili, da začne premišljevati o vzrokih te izpremembe, o vzrokih nasprotja med njegovim in stanjem bogatašev. In tu misli, da se mu odkriva skrivnost, katere odkritje daje povod opozicionalnemu gibanju modernega dninarstva. Skrivnost namreč, da imajo vse posebnosti njegove eksistence svoj vzrok ne v naravnih, neizpremenljivih razmerah, ampak v posebnostih socialne organizacije, v bistvu gospodujočega gospodarskega redu. »Proti naravi ne more nihče zahtevati svoje pravice, toda v stanju družbe navzame lahko vsak pogršek obliko krivice, ki je bila storjena temu ali onemu sloju,« pravi Hegel. Tako so pripravljena tla, na katerih se razvije lahko socialni pokret, kajti s tem je dan objekt napada: obstoječi družabni red.

In kolikor bolj se poostri socialna kritika, kolikor večja postaja nezadovoljnost in želja po izboljšanju, toliko bolj pa pride do veljave še druga stvar, ki postaja čim dalje bolj neprijetna in mučna za proletarce: odvisnost od svojega gospodarja. Ta odvisnost postane neznosna, kadar navzame srednjeveške oblike in se čuti fabrikant kot patriarh »svojih« ljudi, se začne vtikati v njihovo privatno življenje in seže celo v sfero njihovih političnih pravic.

Ako smo našli tako korenine, iz katerih raste proletarska kritika obstoječega družabnega redu, moramo iskati v posebnih življenskih pogojih delavstva vzroke one idealne smeri, ki jo imenujemo lahko tendenco po komunističnem življenju na eni strani, na drugi pa ljubezen do mase.

Ljubezen do mase in rešpekt pred maso izvira neposredno iz skupnega življenja dninarja, s tisoči tovariši, ki jih ne veže drugega med seboj, kot skupno delo v službi kapitalista. Kar je zmetal skupaj kapitalizem v velikih mestih, to je nerazločna masa posameznih bitij, ki so popolnoma pretrgala vezi s preteklostjo in začela z bankrotom starih idealov novo življenje. Njihova edina opora je tovariš iste usode, ki premore kot poedinec ravno tako malo. Temu se pridruži, postane sodrug in tako nastane množica sodrugov, ki jo odlikuje ena stvar: ne posebnost posameznikov, ne skupna tradicija, ampak množica, masa. Povsod slišimo »den dum-

pfen Schritt der Arbeiterbataillone«, s katerimi je strašil svoje nasprotnike Lasalle.

Paralelno s tem nedostatkom kvalitativno in individualno barvanih razlik pri masi, ki jo le še kvantitativno vidimo in presojamo, gre in deluje v istem smislu razvoj moderne tehnike. Šele kdor pozna njene posebnosti, bo zapopadel važne poteze proletarskega pokreta, predvsem pa že poprej omenjeno tendenco h komunističnemu redu življenja.

Vedno bolj napredujoča specializacija in kooperacija dela v modernih podjetjih je vzrok, da ni več posamezen produkt individualni izdelek delavca. Poprej je napravil sam čevljar cele čevlje, danes pa, ko gre par čevljev v moderni čevljarški tovarni skozi 250 različnih strojev in skozi 200 rok, je izgubil delavec, ki opravlja samo en delen opravek v celotnem procesu, vsako osebno zvezo s posameznim izdelkom. Produktijski proces je v posameznem slučaju danes že v istini kolektivističen in za delavce, ki so pri tem zaposleni, ni predstava kolektivistične organizacije nič več tujega. Ravno tako postaja za velikomestnega delavca ideja skupne, komunistične preskrbe vedno bolj domača vsled razmer, kakor nastajajo v njegovi okolici.

Posebno stanovanje, kjer najdejo individualna nagnjenja še najbolj svoje zavetje, izgubi v skupnih stanovanjih za siromaka vsak čar. Radi tega se vedno bolj dobro počuti v javnih lokalih, v katerih zadosti svojim duševnim in telesnim potrebam veliko bolj kakor pa doma. Društveni prostori, ljudske čitalnice, koncertne dvorane, gostilne, mize pod kostonji, kjer se pije pivo, kino, vse to je postalo za velikomestne mase druga domačija. Družina je razbita pod vplivom predolgega dnevnega in nočnega dela zunaj doma, radi zasluzka žen in prezgodnje dneve otrok. Proletariat je prisiljen tako, hočeš nočeš, da preloži težišče svojih interesov iz sfere posameznika v sfero javnosti.

In da bomo smer socialnega pokreta še bolj razumeli, se moramo spomniti splošnih časovnih okoliščin, v katerih se vse vrši. Kar moderni čas posebno označuje, je neka nenavadna živahnost, kakor je ni poznala nobena doba do danes. Naglo živimo, kar so povzročila moderna prometna sredstva, ki jih je ustvaril kapitalizem. Možnost, da se sporazumeš danes v par urah preko široke dežele potom telegrafa, telefona, časopisov, možnost, vreči velike mase iz enega v drug kraj, je

ustvarila stanje spoja večjih mas, čuvstvo povsod pričujočnosti, ki je bilo do danes nepoznano. Dvignila se je izobrazba in ž njo zahteve.

S to živahnostjo pa je tesno združena tista nervoznost našega časa, negotovost, hitrica, nestalnost vseh življenjskih oblik. Vsakdo hoče prehiteti drugega. Božjega miru ni več!

In potem še eno! Lahko bi to imenovali revolucionizem, *Парта ђет*: gospodarstvo, veda, umetnost, navade. Vse predstave se nahajajo v takem vrvenju, da bi človek moral misliti, da sploh nič več stalnega ni. In to je eden najvažnejših momentov za razlago socialnih stremljenj. Kajti razloži dvoje: prvič ono razjedajočo kritiko vsega obstoječega, ki ne pusti na ničemer nič dobrega, meče staro vero med staro šaro in prihaja z novo. To kritično gibanje je vzbudila že buržoazija, najprvo z ozirom na politične, etične, verske, umetniške razmere: proletariat pa razteza to kritiko tudi na opolzko polje gospodarskih in socialnih institucij.

Drugič pa vzbuja oni revolucionarni duh tisto fanatično vero v dosegljivost vsakega poljubnega bodočega stanja. Če se je toliko izpremenilo, toliko izpreverglo, če se odigravajo taki čudeži pred našimi očmi, zakaj pa ne še več, zakaj pa ne vse, kar si srce poželi?

Tako imamo v rokah elemente modernega socialnega pokreta. Izhodišče vsega: obstoječi kapitalistični gospodarski sistem s svojim stalnim nasprotjem med buržoazijo in proletariatom, med subjektom in objektom gospodarskih pojavov, v katerem tičijo kali nezadovoljnosti, želja po novem, volja mas po emancipaciji. Spoznali smo nositelja te volje mas — proletariat, kot objekt gospodujočega gospodarstva — v njegovih življenjskih pogojih in smo poizkusili naznačiti iz teh pogojev ne samo upor proti obstoječemu, ampak tudi smer proletarskega pokreta: ideal komunistično urejenega gospodarskega in družabnega reda. S tem, da zastopa proletariat to idealno gospodarstvo bodočnosti, ki ga hočemo imenovati socialistično gospodarstvo, navzema značaj sloja.

Iz življenjskih pogojev, v katerih živi masa proletarcev, smo torej poizkusili razumeti, kako je mogel poslati socialistični gospodarski red cilj vsega njihovega stremljenja.

Pa ne samo peza življenja, tudi smotreni preudarek jih je moral dovesti do tega zaključka.

Cilj modernega pokreta je z eno besedo emancipacija proletariata. Ta emancipacija ima dve strani: idealno in materialno. Idealno se smatra sloj šele takrat lahko emancipiranega, ko je svojo odvisnost odstranil in postal kot sloj gospodarsko vsaj neodvisen, ko so postali njegovi pristaši gospodarski subjekti. Lahko se da misliti, da bi nastavlil proletarijat podjetnike kot svoje nameščence, ki bi vodili produkcijo kot poverjeniki. Na ta način bi postal proletarijat gospodar položaja. Z materialnega stališča pa o kaki emancipaciji ravno tako ne more biti govora, dokler niso odstranjene tiste okoliščine, ki veljajo danes s stališča sloja kot vzor njegove socialne inferiornosti; te okoliščine tiče v kapitalističnem gospodarskem sistemu. Ako si postavi sloj torej kak cilj, potem more biti ta cilj le odstranitev kapitalističnega gospodarskega reda. Ta odstranitev bi bila mogoča na dva načina. Prvič tako, da bi odpravili današnja velepodjetja, te trdnjave kapitalizma, in bi jih razstavili na številna mala podjetja, kakor je bilo to pred vlado kapitalizma. Ali pa bi se obstoječi gospodarski sistem odstranil na ta način, da bi značaj veleprodukcije ostal. V tem slučaju bi pa morala preiti produkcijska sredstva iz rok kapitalistov v skupno last proletarcev, morali bi jih socializirati. Če noče torej proletarijat odstraniti kapitalizma s tem, da bi ga razstavil na manjše oblike, potem mora postaviti na mesto kapitalistične organizacije socialistično. Proletarijat pa se more odločiti med tema dvema samo za zadnji način, ker je po svojem bistvu tesno združen z veleprodukcijo; saj ni drugega kot senca veleprodukcije, nastane in obstojati more samo tam, kjer vlada veleprodukcija.

Proletarijat se postavi torej pred alternativo: kapitalizem ali socializem. Seveda, pravzaprav ta alternativa res ne obstoji. Proletarcu je treba le rešitve iz rok kapitalistov. Dalo bi se to mogoče doseči tudi z delom za socialne zakone za delavsko varstvo, socialno zavarovanje za starost, onemoglost, bolezni, za preskrbo vdov in sirot, za brezposelnost, z asociacijami delavstva. Treba bi bilo čakati, da bo socialna misel bodočnosti rešila delavce proletarstva.¹

V sredi med kapitalističnim individualizmom in med socializmom je res še nekaj bolj realnega, treznega: individualnost v službi socialnosti.

Toda pomisliti moramo, s kom nam je opravka: s sajastim strojnikom, mrkim rudokopom, množicami, ki so v večnem boju za kruh, v neprestani borbi z bedo. Obsojeni so, da zidajo gospodarjem palače in služijo njihovim ženam za svilo. Srce jim je polno grenkobe, zavisti, sovraštva. Ne poznajo ne sprave ne kompromisa. Take ljudi vleče samo ekstrem, kolikor bolj radikalni, toliko boljši. Ekspropriacija, socializacija, diktatura proletariata, smrt buržujska.

Vsak življenjski nazor je izraz socialnih prilik tiste družbe, ki ga je splodila. Iz danih socialnih pogojev delavskih mas smo poizkusili razložiti njihov radikalni miselni sistem:

»Ako pristanete na to, da naj ostane dalje privatna last produkcijskih sredstev, kapitalov, potem bo hodil svet nujno svojo gospodarsko pot, kakor jo je hodil do sedaj. Manjkalo bo učinkovite ovire konkurenci, obnovili se bodo boji in osebne intrige; ostanejo nadalje bogataši in siromaki, izžematelji in izžemanci. Vse, kar zavisi na privatni lastnini. Dokler se ne izdere zadnja korenina fatalne rastline, bodo brstele vedno nove mladike na rodovitnih tleh človeškega egoizma in se bodo dvigale v silen ponos novih dêbel.«¹ Zato dolj s privatno lastnino! Živela socializacija!

Socializem in socialni pokret ni nič drugega kot uresničenje onega bodočega, interesom proletariata prikrojenega novega družabnega reda — ali poizkus, uresničiti ga.

Socializem poizkuša to na polju misli, socialno gibanje pa v svetu realnosti. Vsi teoretični poizkusi so socializem, praktični pa socialni pokret. Socializem in socialni pokret sta torej samo dve različni strani enega in istega pojava, sta v istem razmerju kot misel in dejanje, duh in telo.

3.

Socializacija v praksi.

Wenn der Hahn kräht auf 'm Mist —
wird 's Tag oder bleibt 's wie 's ist.
Nemška poslovica.

V istini, časi individualističnega, protogospodarskega kapitalizma so prešli. Ta kapitalizem obstoja le še kot odumrla oblika, ki si ne bo več opomogla, kljub klicu gotovih krogov po »prostem udejstvovanju sil«.

¹ E. Righini, Antisemitismo e semitismo, str. 157.

¹ Prim. A. Ušeničnik, Sociologija, 428.

Na najvišji stopinji kulturnega udejstvovanja, na polju religije, je bila individualistična misel najprvo oznanjana, prešla je na vse panoge človeškega prizadevanja in je napravila na najnižji stopinji, na polju materielne kulture velik bankrot. Prostemu raziskavanju biblije je sledil prelom na filozofskem polju; jurisprudenca se je vdala individualističnemu principu in je dovolila, da postane država iz volje posameznikov, iz socialnega kontrakta; liberalni ekonomizem je proglasil individualni interes kot gonilno silo v stremljenju in boju gospodarskega sveta. Zgodovina pa ne operira z logičnimi dokazi. Ona pozna samo eden argument, toda najhujši, to je deductio ad absurdum.

Masa naroda je morala bridko občutiti, kaj se to pravi: individualistično, prosto gospodarstvo. Upira se proti dosedaj obstoječemu gospodarskemu sistemu, zahteva individualizmu do skrajnosti nasprotno gospodarsko ustavo. Obžalovati je treba, da so šle te zahteve preko meja in se izgubile v ekstreme, kakor smo videli. Toda lahko razumemo to prenapetost ob prehudem pritisku, ki teži po trpljenju svetovne vojne dvakrat tako težko na ubogem ljudstvu.

Torej je treba »socializirati«. Toda k a k o? Zakone napraviti od danes do jutri, ni tako lahka stvar. In tudi z zakoni ni v gospodarskem oziru še nič storjenega. S samim dekretiranjem novih gospodarskih oblik te še ne zadobijo življenske moči in tudi ne jamstva, da se obneso. Samopašno eksperimentiranje z narodnim gospodarstvom je pa kaznovano s težkimi izgubami, z bedo in velikim gorjem. Exempla docent. In vendar so navezani pristaši komunistične socializacije na tako eksperimentiranje. Zakaj? Manjka jim vsak zgled. Pri vseh narodih z višjo kulturo se je udomačilo privatno premoženje produkcijskih sredstev. V teku stoletij naletimo večkrat na boje siromakov z bogataši, toda ti boji se ne končajo nikdar s socializacijo. Niti v klasičnem veku ne, s svojim tako izrazitim kapitalističnim razvojem.

Manjka vsak detajliran načrt za komunistično socializacijo. Marx je naslikal megleno podobo bodoče socialistične družbe. Beblovih utopističnih fantazij pa tako nihče resno vzeti ne more. In tudi sicer se ni lotil v obširni socialistični literaturi nikdo te naloge. Možje so se bali blamirati, sklenili so rajše počakati, kaj prinese »razvoj«.

Tako je prišlo, da manjkajo vsa načela za oni, s tako vehemenco zahtevani proces socializacije. Marxov historično-razvojni socializem, ki temelji na Hegelovi filozofiji, ne pozna ravno nobenih principov, s katerimi je še pobijala racionalistična filozofija 18. veka fevdalno družbo. Marx ni operiral s premišljevanji o pravičnosti; hotel je samo konstatirati dejstvo protislovij v kapitalistični družbi, dokazati gotove razvojne tendence, pokazati, kako ne odgovarjajo več stare politične, pravne, socialne in idealne oblike novi vseodločujoči gospodarski vsebini družbe, kako zahteva razvoj novih oblik. Za starejši racionalistični — utopistični socializem, ki ga je zametal Marx, čeprav je odvil od nje utopistično komunistično idejo, je bilo spoznanje bodočega družabnega reda učinek miselnega procesa, za Marxa pa rezultat opazovanja historičnega svetovnega procesa in razpada kapitalistične družbe, ki se vrši po njegovem mnenju pred našimi očmi. Utopisti so si konstruirali popoln in pravičen družabni red iz glave, Marx pa je hotel spoznati elemente onega bodočega reda iz opazovanja z objektivno nujnostjo se vršечеlega razpada meščanske družbe, kjer da se vidijo obenem že začetki bodočih oblik. Tako se razume tudi, v katerem smislu govorijo danes o gospodarskih oblikah, ki so že »zrele za socializacijo«. Kdo pa odločuje, katere oblike so za to že »zrele«? Ali ni tu lahko različnih nazorov? Utrga se lahko tudi nezrelo jabolko. Tako bi napravila socializacija lahko težko škodo. Toda ne, nam zatrjujejo socialisti. Socializem je podoben vojaškemu zdravniku, ki kurira vse ljudi na isti način. Zapisal ti je aspirin za prehlad in revmatizem; proti jetiki in proti pljučnici. Edina bolezen, ki jo pozna socializem na gospodarskem telesu, je privatno premoženje produkcijskih sredstev. Edina medicina pa je socializacija. Neverjetna je ta petitio principii, na kateri boleha ves socializem, ker domneva brez vsakega dokaza, kar pa je vendar tako zelo dvomljivo, da pomeni socializacija a priori rešitev iz vseh težav naših dni. In tudi ni razlike med naivnim socializmom mas in med omikanim socializmom revizionistov. Za vse je socialistična družba bodočnosti nedvomno Eldorado. In svet naj verjame njihovim obljubam! Kajti več kot poceni obljuba vse skupaj ni, kar nam more socializem navesti v priporočilo svojega ideala. Drugo pa je vprašanje, ali je državni,

birokratični aparat, brez katerega moderna država, tudi socialistična, ne more izhajati, prikladen in zmožen, voditi ves narodnogospodarski proces produkcije in konsumsa. Vsak nacionalni ekonom bo rekel: ne. Izključeno je tudi, da bi preneslo kolektivistično narodno gospodarstvo konkurenco z državami, ki so organizirane po prosto-gospodarskem principu. Kolikor bolj je kdo poučen o kompliciranem mehanizmu modernega gospodarstva, toliko več problemov se mu sili na pot, ki se jih brez velikega poloma ne da preiti kar tako z eno samo odločno politično gesto.

Kakor je ves socialistični idejni svet še nepopoln, še ni izdelan in preiščen na vse plati, tako je tudi pojem socializacije prenapet v svoji komunistični omejenosti. Privedel bi nas, dosledno izpeljan, v gospodarsko sužnost, s katero se ne da pritisk vojnega gospodarstva niti primerjati. Država ni zavod za otroke, da bi ji izročili vso oblast, vse funkcije v roke. Komunistična država bi bila velika kasarna, državljani pa kakor rekruti, ki ne smejo brez višjega dovoljenja niti v kantino. Socializem je pač ekstrem, kakor je bil individualizem. Resnica pa leži v sredi med ekstremi. Atomistični individualizem in komunistični socializem se dasta premostiti s krščanskim solidarizmom, ki posreduje med obema. Le po krščanskih načelih, z medsebojno ljubeznijo in strpnostjo, trezno, brez požigov in pobojev, brez diktature in brez gard se dajo prav rešiti moderni problemi, se da uvesti namesto boja vseh proti vsem, namesto anarhije v produkciji in konsumu, ne da bi odstranili privatno gospodarstvo in privatno premoženje produkcijskih sredstev — organizacija narodnega gospodarstva, v kateri bi se čuvali interesi celote na čisto drug način, kakor pa s socializacijami komunističnega socializma.

4.

Krščanski solidarizem.¹

Salute, o genti umane affaticate!
Tutto trapassa, e nulla può morir.
Noi troppo odiammo e sofferimmo. Amate.
Il mondo è bello, e santo è l'avvenir.²

Krščanski socializem je bolj kritičen, nima toliko predsodkov. Mi vemo, da ne

¹ Prim. Pesch Heinrich, Lehrbuch der Nationalökonomie, Freiburg.

² Pozdravljeni, človeški rodovi, utrujeni! Vse preide in nič ne more umreti. Mi smo preveč sovražili in trpeli. Ljubite. Svet je lep in sveta je čnost. — (Kateri idealist je zložil to kitico, ne vem.)

moremo nič več nazaj v gospodarski liberalizem. Zametamo poznejšo anarhijo produkcije, od kapitalističnega interesa enostransko diktirani konsum, odklanjamo monopolistično izsesavanje ljudstva. Kapitalizem je odigral — če razumemo pod kapitalizmom prevlado denarnih interesov kapitalistov v narodnem gospodarstvu. Tudi mi opazujemo gospodarski razvoj, vemo, da ga pospešuje in vodi smotreno hotenje človekovo, in ne najdemo v mnogoterih hibah kapitalistične prostogospodarske dobe nikakih neizpremenljivih »zakonov razvoja«, marveč nestvore, pojave bolezni in iščemo vzrokov teh pojavov. Stremimo po boljšem gospodarskem redu ne potem prevrata, revolucije, temveč potem reforme, ki se naslanja na dane razmere. Pri tem nas vodijo ideje, načela in opazovanja resničnosti. Iz tega obojega, pridobljenih izkušenj in zavednega hotenja nam zraste sistem, načrt reforme. Znotraj tega sistema so pa zopet gospodarski principi, ki utemeljujejo potrebno socializacijo in jo omejujejo.

Odločilno principielno stališče v vprašanju socializacije zavzamemo lahko samo na temelju jasnega spoznanja smotra državne družbe.

Kajti po smotru državne družbe se ravna principielno in praktično pravo razmerje med državo in posameznikom, državo in drubo, državnim in privatnim gospodarstvom. Smoter države se pa mora ravnati po vzroku, iz katerega je izšla in ki ji daje obenem upravičenost obstanka. Država ni bila tukaj pred posamezniki in njihovo družbo, temveč je bila od teh šele ustvarjena. Postavljena v dosego pozemeljskih, zunanjih dobrin, ki jih posamezni državljani in manjša družba ni mogla doseči. Ako bi se dosegle tiste dobrine lahko brez države in v istem obsegu, potem bi bila država seveda nepotrebna.

Katera je sedaj tista zunanja, pozemeljska, vsem državljanom skupna dobrina, ki jo posameznik, družina, vas itd. ne more doseči? Ali je to eksistenca države, skrb, da se ohrani, ojači, poveča, izpopolni? Ne! Kajti nobena družba ne obstoji samo, da bi obstojala. Eksistenca, vzdrževanje, izpopolnjevanje države je samo sredstvo. Je samo predpogoj skupnega stremjenja po skupni dobrini, ki tvori šele pravi socialni smoter države. Dobrina torej, ki tvori socialni smoter države, ne leži na polju političnega, temveč na polju državljanskega reda, torej ne v tem, kar dela država, da

se ohrani, temveč v tistem, kar stori za svoje državljanke v dosego skupnih dobrin, ki jih vsak posameznik z lastno močjo ne more doseči.

Neposredno uresničenje privatne blaginje torej ni stvar države, marveč privatnikov samih. Država naj se torej ne vtika brez potrebe v privatne posle — vsak je svoje sreče kovač — država naj ustvari socialno možnost, da si državljanji po svojih močeh in razmerah samodejno pridobe, ohranijo in povečajo tvorno blaginjo.

Seveda ima država pravico skrbeti za to, da samodejnost posameznikov ni v kvar socialni blaginji, ali v nasprotju s pravicami drugih. Toda ta pravica ni samovolja, temveč sega le do tja, dokler sega zahteva socialnega smotra.

Tudi ne sme država enostransko pospeševati samo gotovih polj skupne blaginje in zanemarjati druga. Treba je skrbeti za celotno kulturo, paziti na zdravo razmerje med posameznimi stanovi prebivalstva.

Tako bi bili dani elementi, iz katerih se da izvesti principierna rešitev v vprašanju socializacije.

Vse, kar ima svoj neposredni smoter v privatni blaginji državljanov in kar ti lahko dosežejo s privatnim delom, se odteguje direktnemu vodstvu države. In to velja tudi za preskrbovanje potreb državljanov. Država torej ni upravičena in poklicana, postati nositeljica, subjekt narodnogospodarskega procesa preskrbovanja naroda z življenjskimi potrebami. S tem seveda ni rečeno, da bi ne imela država indirektnega vpliva na delo svojih državljanov, ki ji gre kot čuvarici splošne blaginje.

Ali pa sme država cele gospodarske stroke poddržaviti, ali kakor pravimo sedaj, socializirati? Država naj državljanško delo izpopolnjuje, ne pa izpodriva; socializacija se uvede lahko v vsakem špecielnem slučaju iz posebno tehtnih razlogov, kot izjema, ki jo je treba vselej posebej dokazati. Edini razlog za to pa je potreba socializacije za javni blagor, kot potrebno sredstvo v dosego državnega smotra. In sicer kot zadnje sredstvo, ko bi ne imela druga sredstva (kontrola itd.) nobenega uspeha.

Socializacija vseh produkcijskih sredstev bi bila neupravičenost, nezakonitost, krivica, ki jo moramo odločno

zastopati napram socialno-demokratski fikciji, češ da je to nujna zahteva »naravnega razvoja«.

Upravičena je socializacija iz dveh razlogov: 1. takrat, kadar v kakem posebnem slučaju javni interes odločno prevladuje nad privatnim dobičkom posameznika, 2. ako zahtevajo to nujno finančne potrebe države. Torej poddržavljenje iz narodno-gospodarskih in finančno-gospodarskih razlogov.

Zraven pa morajo biti dani predpogoji za velepodjetje, kjer se ustvari lahko končno monopol bodisi zakonitim potom ali pa via facti, to se pravi, da ima podjetje po svoji naravi monopolističen značaj (drugega razloga ni razen teh dveh za postanek monopolov). Kajti v malem podjetju odločuje ravno osebna iniciativa, ki pri uradniku v državni upravi manjka; zaradi tega ne vzdržijo javne oblasti pod enakimi pogoji nikoli konkurence s privatnim podjetjem. Kako zelo vodi monopol v veleindustrijo, je najboljši dokaz bivša avstrijska tobačna industrija, kjer je bilo zaposlenih v samo 30 tovarnah več kot 40.000 delavcev, medtem ko vlada v državah brez tobačnega monopola velika razcepljenost.¹

Država je torej upravičena socializirati kako podjetje iz narodnogospodarskih in finančnogospodarskih razlogov, ustvariti narodnogospodarske in finančnogospodarske monopole.

Pri uvedbi enega teh monopolov je pa treba natančno preštudirati, kaj je tehnično in komercialno mogoče in umestno, preudariti tehniko organizacije (čisto javno podjetje, ali privatnogospodarsko podjetje z udeležbo države itd.), ekonomski princip, razmerje napram inozemstvu in svetovnemu prometu. Bilo bi n. pr. nesmiselno, ako bi hoteli odstraniti moč sindikatov na ta način, da bi poddržavili premožovnike, pri tem pa morali plačevati višje cene. Tako so nadkrilili premožovniki v Ruhru, ki so bili v privatnih rokah, od daleč one v Saaru, ki so bili državni. Produkcija je bila večja, dnina delavcev višja, podjetje se je bolj rentiralo in tudi tehnika je bila modernejša. In to je bilo v napredni, idealno upravljeni Nemčiji. Kako bi ta primera izpadla n. pr. v Jugoslaviji?! Ali če bi hoteli

¹ Prim. J. Grunzel, Industriepolitik, Wien, 1910, str. 39.

napraviti državni monopol, zraven pa ne pomislili, da bi se dal premog bolj poceni dobiti iz inozemstva. Ali ako bi si ne prišli na jasno, ali se naj tuj premog izključi s produktivno carino, ali pa ga naj pokupi država itd. Tudi se ne sme pri vprašanju socializacije prezreti razmerje eventuelnih materialnih ugodnosti napram celotni javni blaginji, ne sme se prezreti, ako bi ne bilo to, kar bi nekateri hvalili kot gospodarski napredek, velikanska socialna škoda, pri tem, da bi bilo uničenih veliko število samostojnih existenc. Torej se pravi natančno preudariti, previdno delati, pretehtati škodo in korist. Na vsak način se je pa treba čuvati gorostasne zmote socialistov in smatrati socializacijo kot univerzalno medicino proti vsem zlom, ki nas težijo.

Socializacija pomeni prevzetje gotove gospodarske stroke iz rok privatnikov v upravo države. Ali se sme to zgoditi brez odškodnine dosedanjih lastnikov? To bodo zahtevali pač samo pristaši naivnega socializma, ki se priznavajo k Proudhonovemu stavku: lastnina je tatvina. Povsod, kjer si prideta privatna pravica in javni interes navzkriž z javno pravico in javnim interesom, se morata privatna pravica in privatni interes, kot nižja pravica in nižji interes umakniti javni pravici in javnemu interesu — ampak tudi nič več in nič manj samo takrat, kadar nastane kolizija med obema, medtem ko obdrži oni del privatne pravice in interesa, ki ne pride v kolizijo, svojo polno veljavo. Ako je treba napraviti n. pr. cesto preko travnika, kolidirata pravici javnosti in privatnika samo z ozirom na oni pas zemljišča, torej izgubi privatnik pravico do njega. Med zemljiščem pa kot gotovo vrednostjo, kot delom privatnega premoženja in med javnim interesom ni nikake kolizije. Torej mora dobiti dosedanji lastnik popolno odškodnino, ker ni potrebno za zidavo ceste, da trpi privatnik škodo. Ravno tako je z ekspropriacijami, ki so potrebne za socializacijo. Vsaka ekspropriacija se izvrši pravno samo, ako dobi ekspropriirana stranka polno odškodnino.

V individualno-kapitalistični dobi je manjkalo narodnemu gospodarstvu: 1. **jednotnosti**. Narodno gospodarstvo je bilo samo vsota privatnih gospodarstev, od katerih je vsako zasledovalo privatni izkupiček, privatni dobiček brez meja kot svoj

namen. Vsoto vseh teh jednot so imenovali »družbo«. Dočim je bila vezana država na svoje teritorialne meje, se je udeleževala ta »družba« precej svobodno v prostem svetovnem prometu. 2. manjkalo je zdravih členov, organov, ki spadajo k vsakemu organizmu. Stvorili so se pač karteh »otroci zadrege«, ali to so bile gospodarske, trgovske organizacije v službi privatnih podjetij. Stanovske, zadružne organizacije so manjkale popolnoma. 3. Ni bilo jednotne naloge, cilja narodnemu gospodarstvu, ker je manjkalo notranje jednotnosti. 4. Ni bilo ne principa in ne faktorjev, ki bi uravnavali gospodarsko življenje. 5. Ni bilo zaščite konsumentov.

To so bile glavne, težke napake individualistično-kapitalistične dobe, pod katerimi so trpeli delavci, konsumenti, pa tudi producenti.

Tu pa ne pomaža socializacija produktijskih sredstev, ki bi napravila iz ljudi državne sužnje. Produktijska sredstva so samo produkt ljudi, ki jih ustvarjajo, izpreminjajo in uporabljajo po svojih lastnih idejah in prosto izbranih smotrih. Treba nam je socializacije ljudi, po gospodarskih, socialnih in pred vsem po etičnih pogojih, ki se jim mora tudi homo oeconomicus ukloniti.

Na trojen način družijo krščanska solidarnost ljudi: 1. Državlani so npravno vezani državnemu smotru. Služiti morajo splošnemu blagru tudi kot gospodarji, pozitivno s svojim gospodarskim delom, negativno pa, da s svojimi težnjami po zaslužku ne škodijo bližnjemu in splošnemu blagru. S tem, da so vsi državljani naravnani na isti cilj, t. j. materialno stran splošne blaginje, dobi narodno gospodarstvo svojo nalogo in obenem svojo jednotnost. Ta jednotnost obstoja v skupnosti dela enakopravnih državljanov.

2. Solidarnost stanovskih tovarišev, ki veže med seboj državljane istega poklica, da zamorejo zastopati svoje skupne interese, toda brez egoizma posameznih skupin, ki bi ogrožale skupno blaginjo. Kajti tudi tovariši po poklicu so državljani, torej se morajo podvreči državnemu smotru. Staležko-zadružna solidarnost pa nudi državni družbi tudi organsko členovitost, ki ji je manjkala v liberalno-gospodarski dobi. Če je poznala kapitalistična doba samo delitev družbe po imetju, jemlje zadružna misel sodrugov po poklicu

razvrstitvi premoženja vso grenkobo prejšnjih nasprotij. Delavec postane tovariš podjetnika, ki ga veže z njim isti poklic, skupnost dela v istem poklicu v obojestransko korist.

3. Splošno človeška solidarnost, priпадnost k vseobsegajoči božji družini — skupni Oče v nebesih, skupna domovina nad zvezdami — vse to preмага sčasoma še preostale družabne in narodnostne razlike z vseobsegajočo krščansko ljubeznijo do bližnjega — sprava ljudi in narodov s pobratenjem ljudi in narodov.

Princip solidarnosti nudi narodnemu gospodarstvu obenem z njegovo jedrnatostjo in smotrom tudi princip, ki uravnava gospodarsko življenje. Narodno gospodarstvo naj preskrbi ljudstvo njegovi kulturni stopinji primerno kvalitativno in kvantitativno z vsemi potrebščinami, in sicer ves narod z vsemi sloji.

Državna oblast, ki je v službi splošnega blagrá in stanovskozadružne organizacije naj pa bodo faktorji, ki regulirajo produkcijo in konsum, kjer je tega v smislu naših poprejšnjih izvajanj treba. Država naj se udeještuje kot vrhovna instanca dopolnujoč, kadar stanovske zadrúge niso kos svoji nalogi. Prva naloga gospodarske reforme bo, organizirati in razviti stanovske zadrúge, da bodo sposobne za regulacijo gospodarskega življenja. Regulacija se razteza na vse tri elemente kritja potreb: na produkcijo, konsum in tvorbo cen.

To bi bilo v par potezah naše stališče napram problemu socializacije. Seveda samo s principielnega stališča.

Glavna načela, še enkrat na kratko povzeta, so sledeča:

1. Iz navedenih razlogov odklanjamo po svojem absolutističnem državnem pojmovanju kompromitirani komunistični socializem, postopno odpravljanje privatnega premoženja produkcijskih sredstev, postopno podržavljenje ali komunalizacijo privatnih podjetij kot nesrečo za narod in državo.

2. Podržavljenje oziroma komunalizacija more biti samo izjemoma opravičena in koristna. Mora pa biti v vsakem posebnem slučaju opravičena po svoji narodnogospodarski ali finančnogospodarski nujnosti. Marxovemu nauku o nujnem »razvoju« v smer komunizma (materialistični zgodovinski nazor, razvojni zakoni kapitalistične družbe) manjka vsak znanstveni temelj. Zato so ga zavrgli tudi kritični socialisti. Radi tega ne zaupamo formuli o

podjetjih, ki bi bila »zrela za socializacijo«. Govor more biti samo o podjetjih, ki so primerna za podržavljenje ali komunalizacijo. Poleg tega se je treba v vsakem slučaju posebno prepričati o tehnični, komercialni, narodnogospodarski in finančnogospodarski možnosti, koristnosti in potrebnosti. Posebno je treba preiskati, ako bi ne bila žrtev gospodarsko samostojnih eksistenc narodni blaginji, socialnim življenjskim pogojem družbe bolj v škodo, kakor pa bi jo odtehtala dozdevna korist socializacije.

3. Kolikor manj se ogrevamo za komunistično socializacijo podjetij, toliko bolj se navdušujemo za socializacijo ljudi in odklanjamo popolnoma atomistični individualizem in prostogospodarski kapitalizem. Ta socializacija vodi v skupno gospodarstvo, pa ne v komunističnem, marveč v solidarističnem smislu, vodi do regulacije gospodarskega življenja z ozirom na kvantitativno in kvalitativno preskrbo naroda z vsemi potrebščinami potom stanovskih zadrug, ki naj bodo avtonomne in naj imajo vse za svojo funkcijo potrebne pravice. Kjer pa teh zadrug še ni, ali pa še niso dosti razvite za svojo nalogo, naj vrši njihovo nalogo nadomestno država.

K obema regulatorjema gospodarskega življenja, ki smo ju omenili poprej, t. j. država in stanovsko-zadružne organizacije, je treba pripojiti še tretjega, ki pa je najbolj važen: n r a v n o s t i n v e s t. Če se narod npravno ne probudi, potem so vsi eksperimenti in vse reforme zastoj. Pomisliti je treba, da ni gospodarstvo nič mehničnega, ni mrtva mašina, ki bi bila zgrajena po gotovih fizikalnih zakonih, ki bi se tako in tako gonila in na gotov način tekla; gospodarstvo je prсто udeještvovanje živih ljudi, torej zadeva, ki se vrši lahko ravno tako moralno kakor nemoralno.

Socializem širi nevero med narod. Pa kaj pomeni pravzaprav socializem? »Pomeni neprestano in popolno žrtev osebnosti družbi, obenem hoče pomeniti absolutno odpoved vsakemu pohlepu, odpoved vsaki misli, da bi si pridobil zemlje, jo ohranil in da bi obogatel.

Pomeni, ali bolje, pomenil bi to, kadar bi mogel človek zapopasti skozinskoz nasprotno od tega, kakor je.«¹

In v resnici govore socialisti povsod

¹ E. Righini, Antisemitismo e semitismo, Milano, 1901, str. 157.

o boljših, popolnejših ljudeh bodočnosti. Ne povedo pa nikjer, kako jih bodo vzgojili. Mar s svojimi nauki? Ti bodo malo zalegli. — In tako pridemo, naj govorimo

o čemerkoli hočemo, vedno na isti cilj: kar nam je potreba, to je prenovljenje v duhu, praktično krščanstvo.

JANKO KRALJ:

Do nove družbe.

I. Solidarizem in socializem.

Učenci Krekovi smo. Ponosni smo na to. A utegnili bi nam biti v pogubo, če bi ne šli niti za korak naprej, če bi cel naš pokret bil tako neplodovit, da ne bi doprinesel niti kamna k novi zgradbi. Med letom 1914. in 1920. leži razvoj celega stoletja. Socialna skladovitost se je razmajala, skoro ves srednji stan je zdrknil v globine, kjer dela industrielni proletariat, iz vrst proletarcev so se pa dvignile posamezne stroke kvalificiranih delavcev in so se približale prejšnjemu stališču srednjih stanov, duševnih delavcev in uradništva. Še več: Socialna kriza je segla tudi na deželo. Vedno globlji je prepad med kmetijskimi delavci, koloni, malimi kmeti, ki se postrani pečajo z obrtjo in industrialnim delom — in med velikimi kmeti, ki žive res samo od zemlje. In v te velikanske razpoke, ki zevajo v gospodarski zgradbi družbe, je prodril revolucijski duh socializma. Gospodarsko revolucijo spremlja duševna revolucija množic, ki streme iz mračnih globin bede in gospodarske odvisnosti navzgor. Ali naj prezremo vse te velike spremembe v gospodarskem in družabnem življenju? Trezno moramo računati z njimi, iti moramo dalje kot je šel Krek, ko je formuliral praktični delovni program svoje struje. To ni odpad od Kreka, ker sem gotov, da bi bil on žalosten, ko bi vedel, da se njegovi fantje ne upajo več povzpeti do samostojne misli in da glodajo le stare ideje. Gotovo je, da z nami stoji in pade osnovna Krekova misel: Krščansko delo za človeštvo v jugoslovanskih zemljah. Jasno je pa tudi, da bo to delo le tedaj uspešno, če se bo opiralo na sodobna dejstva, če bo na novo nastalih tleh utrlo samostojno pot.

Predvsem velja to glede naše socialne orientacije. Nепrečelnjiva in nikdar dovolj poudarjena Krekova zasluga je, da je vrgel v našo zemljo smisel za socializem, da je v tisočeri vzbudil zavest, da

mora današnja družabno anarhijo nadomestiti nova družba, nov socialni red, zgrajen na principih krščanske etike. To notranje načelo, solidarizem, je absolutno resnično, ne bodo ga omajali nobeni naporni naskoki ateistične in antisocialne morale. Ne ovrže ga niti žalostno dejstvo, da sloni današnji gospodarski red, ves sistem produkcije in konsuma na principu skrajnega egoizma (neomejenega profita), ki je odločno nasproten bistvu krščanstva. Tako kot n. pr. absolutne resničnosti in nujnosti četrte božje zapovedi ne ovržejo tisočeri prestopki in zločini, ki jih dan za dnevem zakrivijo ljudje proti staršem in avtoriteti. Načela krščanskega solidarizma so kot plamen na najvišji gori, plamen, ki ga ozremo od povsod in nam daje jasno smer in luč na pot. Solidarizem je **n r a v n a n o r m a**, zapopadek etičnih načel, ki dajejo socialnemu življenju gotove določne smernice. Prenesti pa ta etična načela v prakso, jih realizirati — to je naloga krščanskega **socializma**. V okviru solidarizma, t. j. etičnih načel, ki urejajo družbo, more najti prostor cela vrsta različnih gospodarskih in socialnih sistemov. Saj je v dveh tisočletjih, odkar obstoja krščanstvo, svet imel različne gospodarske sisteme: rimski latifundijski sistem v poljedelstvu in kapitalizem, zgrajen na inštituciji suženjstva; v posameznih krščanskih deželah družinske zadruge in ostanke skupnega vaškega ali pokrajinskega gospodarstva; v srednjem veku se je razvilo, polagoma kliječ iz starih oblik, fevdalno gospodarstvo. Nosilo je v sebi že kali modernega gospodarskega sistema, kapitalizma. Napram vsem tem oblikam je krščanstvo kot v prvi vrsti duhovna, od izpreminjajočih se oblik gospodarstva neodvisna sila, zavzemalo stališče: Dokler se te oblike gospodarstva gibajo v okviru solidarističnih krščanskih načel, jim ni oporekati. Krščanstvo zavzema napram raznim oblikam družabnega reda približno isto stališče kot napram raznim oblikam

vladavine. Tiranija, patriarhalna, absolutna in konstitucionalna monarhija, oligarhična ali demokratična republika, vse to je za krščansko etiko samo na sebi indiferentno, nemogoče je reči: Edino ta oblika (n. pr. monarhija) odgovarja krščanstvu. V vseh teh oblikah je možno slediti krščanskim načelom. Srčno in intelektualno izobražen tiran more v svoji dobi ustvariti mnogo več splošnosti koristnih vrednot, kot n. pr. od posameznih interesnih skupin (plutokracije, bank itd.) vladana pseudodemokratična republika. Sama na sebi je zunaja oblika vladavine torej npravno indiferentna. In ravno tako je gotov gospodarski red sam na sebi npravno indiferenten, gre samo za to, ali se v praktičnem udejstvovanju zлага z načeli krščanske etike, ki jih z ozirom na družabno življenje imenujemo solidariistična načela.

In žalostno bi bilo, če bi vezalo krščanstvo svoj obstoj na kako gotovo obliko družabnega reda. Družabni red je plod danih razmer, predvsem dejanskih gospodarskih razmer. Gospodarstvo je v vednem razvoju, v vedno se izpreminjajočih oblikah raste ali propada, vsaka nova kal nosi že v sebi smrtno obsodbo. Ni mogoče, da bi se večnoveljavna etična načela vezala na življenje in smrt s kakim gotovim gospodarskim redom. S propastjo dotičnega gospodarskega reda bi morala logično tudi propasti krščanska načela. V kolikor so se posamezni cerkveni organi v preteklosti identificirali, n. pr. s fevdalnim družabnim redom, v toliko je tudi trpela Cerkev, ko je zmagoviti mladi kapitalizem porušil staro družabno zgradbo.

Iz tega sledi: Solidarizem je vsota etičnih načel, ki naj urejajo družbo. Solidarizem kot npravna norma ni vezan na določen gospodarski red (n. pr. na kapitalistični). Naloga krščanskega socializma je, stremeti za tem, da se ustvari družabno stanje, ki bo v skladu z načeli etičnega solidarizma. Nbroj poti vodi, kot smo videli, do takega družabnega stanja. Naloga krščanskega socializma, ki je praktično delo za realiziranje onih načel, ki so zapopadena v npravnih normah krščanskega solidarizma, je torej predvsem: Izbrati v okviru krščanskih načel onega izmed številnih gospodarskih sistemov, ki najbolj odgovarja dejanskim gospo-

darskim in socialnim potrebam najširših ljudskih plasti.

To sem hotel najprej pribiti, da bomo vedeli, da so široke in svobodne poti pred nami.

Kot katoličani se smemo skladati s fevdalnim, kapitalističnim, socialističnim in komunističnim gospodarskim (poudarjam: gospodarskim!) redom, če eden izmed teh gospodarskih redov odgovarja dejanskim potrebam najširših ljudskih plasti in ne nasprotuje etičnemu solidarizmu. Tu gre predvsem za to, da izberemo oni gospodarski red, ki more v najpopolnejši meri v sedanji dobi realizirati solidaristična načela in prinesiti pravico najširšim ljudskim plastem. Napačna je trditev, da moramo katoliki brez pogoja braniti zasebno last. Napačna je ta trditev predvsem v sedanji dobi, ko neomejeno gospodarstvo nad zasebno lastjo rodi posledice, ki so v popolnem nasprotju s krščanskim solidarizmom.

II. Razvoj kapitalizma.

Ko smo razširili temelje in vidimo, kako svobodni smo, oglejmo si postanek in razvoj sedanjega družabnega reda.

Korenine sedanjega kapitalističnega družabnega reda segajo v ono nobo nazaj, ko se je polagoma vršil prehod od naravnega k denarnemu gospodarstvu. Promet fevdalnega (t. j. naravnega) gospodarstva se je vršil potom zamenjave, iz roke v roko, blago za blago. Z odkritjem novega sveta, s trgovskimi stiki z Indijo, bogato italijansko in holandsko obrtjo se je blagovni trg začel širiti. Iz prejšnjega lokalnega trga, ki je redno obsegal ozemlje, zvezano z umetnimi in naravnimi cestami in majhne gospodarsko enotne kraje, se je začel raztezati na več držav. Naturalno gospodarstvo je postalo pri silnem razmahu trgovine tehnično nemogoče. Blago je zamenjalo »plačilno sredstvo«, denar. Na mesto dela, ki je nakupičeno v blagu, je stopila fiktivna vrednost denarja. Denar se je začel obrestovati, t. j. za njegovo uporabo si moral plačati ekvivalent. Ker pa je redoma samo delo vir bogastva, je jasno, da so obresti v veliki večini slučajev (ne povsod!) krivične.¹ Gospodarstvo je dobilo prvi in temeljni znak mo-

¹ Zanimivo je, da je Cerkev (Tomaž Akvinski in drugi) odločno zavrgla obresti kot krivične.

dernega kapitalizma: kapital narašča brez dela onega, ki ga poseduje. Jasno je, da je ta prirastek (kot vsaka gospodarska vrednota) nastal iz dela drugih; zato je ta prirastek v velikem delu krivičen.

Ta kapitalistična tendenca je obvladala najprej trgovino, t. j. tisto stroko, ki posreduje, da pride blago iz rok producenta v roke konsumenta. Ta posredovalni stan je kupičil v svojih rokah kapital. »Kapital« je ena izmed najbolj nejasnih besed, ki jih govore dannadan tisoči. Če kmet kupi obleko, jo kupi zato, ker jo rabi zase ali za družino kot življenjsko potrebnost. Če kupi plug, si nabavi produkcijsko sredstvo. To ni kapital. Trgovec pa ne kupi blaga, da ga sam porabi, ampak da ga tako uporabi, da dobi profit, ne da bi se prvotna notranja vrednost blaga zvišala. Blago in denar, ki ga pri tem uporabi, je kapital. Denar, ki ga kdo uporabi, da zida hišo in dá v najem stanovanja, — je kapital. Ni mogoče pa reči, da je (v tem smislu) kapital vsota, ki jo dá za vilo, v kateri sam stanuje, — ker ne vleče od nje direktnega dobička, ki bi mu ga nosilo tuje delo. Organiziral je denarno gospodarstvo, osnul velike denarne organizacije, banke, ki so že v 17. stoletju razpele svoje mreže po bogatih evropskih deželah. Denarno gospodarstvo je polagoma razkrajalo temelje, na katerih je stal fevdalizem. Fevdalci niso mogli s svojo primitivno in ekstenzivno metodo poljedelstva odolati navalu gibčnega, vsa sredstva modernega prometa uporabljajočega trgovskega stanu.

Trgovina je bila neprimerno bolj dobičkonosna od primitivnega izrabljanja zemlje; razvoj poljedelstva je poleg tega zavirala mreža osebnih odnošajev med fevdalcem in njegovimi podaniki in nebroj bremen (socialne, reprezentativne dolžnosti, vojna dolžnost itd.), katerih je bil meščan prost. Ker trgovina ni produktivno delo, je jasno, da je trgovski sloj množil svoje bogastvo na stroške fevdalcev, ki so producirali gospodarske vrednote.¹ Fevdalni sloj je nastajal vedno bolj odvisen od mladega trgovstva, bil je zadolžen pri njem. Država je pri trgovcih in njihovih

¹ Tu leži tudi eden glavnih vzrokov, zakaj je prišlo do silnih socialnih bojev v 16. in 17. stoletju in pozneje. Trgovski stan se je krepil, fevdalni je propadal. Izpadek na svojih dohodkih so hoteli fevdalci nadomestiti s tem, da so zahtevali od kmečkih podanikov večje dajatve. Temu se je kmet uprl.

bankah iskala posojil; s tem je zadobilo meščanstvo politično moč v državi. Medtem ko je bil prej meščan podanik mestnega gospoda, fevdalca (Burggraf, Burgherr), se je otrešel te nadvlade in dobil politično samoupravo v mestih. Kultura, ki so jo ustvarjala ta samostojna mesta, se vedno bolj uveljavlja, nova gosposka plast trgovcev in bogatih patricijev se vedno bolj bohotno razvija in razjeda gospodarsko moč starega plemstva. Toda za to peščico nakvišku stremečih ljudi, ki vladajo z denarjem, se porivajo temne množice malih mojstrov, jedro kmetijskega ljudstva, tlačani in najemniki.

Ta primitivna oblika modernega kapitalizma pa ni razmajala še starega družabnega reda. Še vedno so na deželi gospodje, svobodni kmetje, najemniki in tlačani, še vedno se dvigajo v starih mestih v rokodelstvu tri plasti: učenec, pomočnik in mojster, živeči v družini. Obrt je organizirana v cehih. Mladi kapitalizem se ne zadovoljuje več s trgovino v prvotnem smislu besede, hoče se polastiti tudi obrti. To so mu je posrečilo šele tedaj, ko je razbil trdno organizacijo obliko cehov, uvedel več svobode v gospodarstvo. Ni bilo mogoče snovati večjih podjetij, tovarn, dokler so pravila cehov n. pr. določala, da sme mojster imeti samo omejeno število pomočnikov. Ko so te ovire padle, se je iz rokodelca, ki je prej lastnoročno izdeloval svoje izdelke, razvil podjetnik. Prej je n. pr. čevljar z lastnim produktivnim delom preživel sebe in družino; kot podjetnik, ki je imel 40 pomočnikov, si je postavil za nalogo, iz svojega kapitala izbiti čimvečje obresti in doseči čimvečji dobiček iz trgovine: postal je enak trgovcu. Tako se je kapitalizem ustalil v rokodelstvu, uničil nešteto malih eksistenc in jih obsodil, da so dosmrtno odvisni pomočniki. Na drugi strani se je pa začela obrt polagoma centralizirati v večjih podjetjih, ki jih imenujemo manufakture. Z razvojem tehnike so ta podjetja rastla. Stroj je prinesel revolucijo v gospodarstvo; iz manufakture, kjer je vladal podjetnik nad četo rokodelcev, se je razvila tovarna, kjer vlada tovarnar nad živimi in mrtvimi stroji. Nekdanji rokodelski pomočnik, ki je stopal po lestvici do samostojne eksistence kot mojster, je postal dosmrtni pomočnik, iz tega se je pa v tovarni razvil industrialen proletarec, ki prodaja svojo delavno moč »tovarni«, »kapitalu«. Oseba podjetnikova, ki je bil pred časom še oče

svojim pomočnikom, stopi čisto v ozadje. Nasproti si stojita dva faktorja »Kapital« in »Delo«, boreč se za kruh. Na eni strani kapital, ki zahteva čimvečjih obresti in dobička, — na drugi delo, ki zahteva čimvečjega plačila. Vsi nravni odnošaji, vsi oziri na pravičnost in človečanstvo, bedo in glad, bolezen in umiranje dece — vse to je odpadlo, ker kapital išče samo dobička, delo pa čimvečjega plačila.

Toda kapitalizem ni samo razdril starih oblik trgovine, obrti in industrije, polagoma se je zajedel tudi v poljedelstvo. To je umevno, ker živo, rastoče in propadajoče narodno gospodarstvo ni strogo razdeljeno v tiste kategorije, ki so jih zapisali nacionalni ekonomisti. Gospodar-fevdalec je bil v gotovih ozirih odvisen od trgovine, ker je kupoval od nje blago in iskal pri njej kredita. Na drugi strani je bil pritisk kmetskih množic vedno večji; v teku časa se jim je sicer posrečilo povzpeti se do osebne svobode, a do gospodarske samostojnosti niso mogli priti. Dokler so držale vezi, ki so vezale kmetskega podanika na gospodarja-fevdalca, mladi kapitalizem ni našel mesta za razvoj v poljedelstvu. Ko je pa postal kmet (pri nas večinoma z zemljiško odvezo leta 1848.) gospodarsko samostojen, je novi gospodarski red tudi njega polagoma potegnil v svoj vrtnec. Kmet je rabil denarja, da uredi novo gospodarstvo in dobil je kapital za oderuške obresti. Kapitalizem je skušal izbiti čimvečji dobiček iz kmeta, ko mu je prodajal potrebščine, ki jih kmet ni pridelal sam, n. pr. industrijske izdelke itd. Toda ni ga izžemal in ga ne izžema samo kot konsumenta, ampak tudi kot producenta, ko skuša, kupujoč od njega pridelke, priviti cene čim najnižje. — Ko so se podrli stari odnošaji na zemljiški posesti, se je kapitalizem začel pollaščati tudi zemlje. Veleposestva, ki so bila po

zemljiški odvezi še ostala fevdalcem, so se začela modernizirati. Z uvedbo poljedelskih strojev se je začelo intenzivneje izrabljati zemljo, mestoma je nastala agrarna industrija (sladkor, špirit, predelovanje lesa itd.). Obenem pa je nastala iz propadlih malih posestev cela vrsta novih veleposestev, ki so postala ognjišča agrarnega kapitalizma. (Hrvatska, Mažarska, Vzhodna Pruska nudijo klasične zglede.) Kdo je obdeloval to zemljo? Kakor je industrialni kapitalizem rodil mezdnike, tako je agrarni kapitalizem ustvaril armado kmetskega proletariata,¹ kmetske delavce, dninarje in bajtarje.

To bi bil v medlih, velikih obrisih zunanji razvoj kapitalizma. V njem ni niti naznačena centralizacija kapitala, ki so jo izvedli karteli, ringi, trusti, akcijske družbe in druge najmlajše oblike kapitalistične organizacije; tudi ni načeto vprašanje razkroja, ki je nastal v vojni. Naj na tem mestu zadošča ta pregled. Toda, ali se ni v vas vseh že zgenila misel, k d o je v prvi vrsti pognal ta razvoj naprej? Živi ljudje. Njih mišljenje in čuvstvovanje. I d e j e so ga rodile in gnale naprej. Gotovo je, da so z razvojem tehnike spremenjene gospodarske razmere odločno zahtevale nov gospodarski red. Toda da se je uveljavil ravno kapitalizem v svoji najostrejši obliki, proglašajoč načelo popolne svobode v gospodarskem in družabnem življenju, to ni bila mehanična gospodarska nujnost, to je bila volja ljudi, ki so imeli gospodarsko premoč v rokah. Za razumevanje kapitalizma je velike važnosti, da smo na jasnem, kake ideje so vplivale na njihovo mišljenje. (Dalje.)

¹ Njegovo usodo je Ivan Cankar lepo karakteriziral v »Križu na gori«: »Čigavo je to polje?« — Gospodarjevo. — »Kdo ga orje, kdo ga seje in kdo žanje?« — Mi orjemo in sejemo, gospodar žanje, ker njegovo je polje!

FRA SREČKO PERIĆ:

Dogmatički momenat u istočnom crkvenom pitanju.

Prenos prijestolnice rimskih careva iz Rima u Carigrad po Konstantinu Velikom jest prvi povod u povjesti crkvenom raskolu. Od tog se časa sprema najprije nepozica, zatim otvoreno, ali nepromišljeno i najzad otvoreno s potpunim aparatom lu-

kavosti i diplomacije onaj tužni događaj crkve Kristove, kojeg izvede Mihajlo Cerkularije u XI. stoleću. Kroz punih su sedam vijekova nicali novi uzroci raskola, a stari se usavršivali.

Na prvi mah izgleda da su jedno-

stavni uzroci raskola. To je varka. Oni nijesu pojave ovog ili onog dana, da se mogu lako zapaziti; oni su stoljetne pojave i radi toga zahtijevaju dugo, temeljito, stoljetno proučavanje. Sad nam so pričinjaju uzroci crkvenog raskola jednostavnima, jer su ih mnogi historičari raznih vijekova u tančine istražili. I onda jo lako sve resimirati i reći, da su uzroci crkvenog raskola: Kulturne razlike istoka i zapada; pretjerani grčki narodni ponos uslijed utjecaja paganske literature i filozofije;¹ svagdašnje otuđivanje i međusobno nerazumjevanje istoka i zapada; uranjene pojave hereza na istoku; cezaropapizam ili ti idea istočnih careva, da učvrstu svoju vlast te podjarme pod nju crkvenu; bizantizam ili ti idea servilnog udvaranja i robovanja državnoj vlasti skopčana s licemjertvom i precjenjivanjem svega što god je grčko. Dva zadnje bili su veliki čimbenici, dapače fontes principales raskola po dr. Ivanu Marinkoviću. Spomenuti uzroci porodiše druge disciplinarne, liturgičke in dogmatičke uzroke, koji su bili jedini i formalni uzroci pred civilizacijom jedanaestog vijeka, u času dovršenog raskola.

Crkveni je naskol nanio neprocijenjivu štetu crkvi i čovječanstvu. To odmah opaziše pape, pa kušaju na razne načine sjediniti rastavljene crkve. Gotovo nema općeg crkvenog sabora od IX. lateranskog čak do XX. vatikanskog, na kojima se nije radilo o uniji. U sav rad općenitih sabora zapadne crkve i pokraj sveg nastojanja istočnih careva, koji su gledali, da dođe do unije iz svojih državnih interesa, do unije nije moglo doći.

Usrednjem je vijeku uniju smetao počan od prvog raskolnog dana, pa do pada Carigrada veliki konflikt između politike bizantinskih careva, koji su u zajednici s Rimom tražili potporu i spas za svoje uzdržano carstvo i između bizantinskog naroda² koji uvijek bio u svojoj dubokoj zaslijepljenosti protiv sjedinjenja i sjedinjenje rušio, kad bi ga carevi preko carigradskih patrijarha sklopili s rimskim papom (Mihajlo Paleolog i Grgur X., florentinska unija 1439 etc).

Na zapadu je uniju priječio isto tako tragičan konflikt između idealnog i nesebičnog rimskog (papinskog) univerzalizma koji je nastao iz papinske primatske dužnosti i vasionosti crkve Kristove i između ograničenog i sebičnog partikularizma za-

padnih naroda i knezova.³ Ovi su svojim postupkom za križarskih ratova toliko ogorčili Istučnjake radi latiniziranja, da su voljeli tursko gospodstvo, kad su spoznali, da im spasa nema, nego crkvenu zajednicu s Rimom.

Da u novom vijeku nije došlo do unije, tome je razlog, što je manjkala potrebna taktika na obadvije strane; što su je mnogi u optimističkoj nadi uzimali na laku ruku, a zaista nijesu poznavali ni samoga pitanja, ni pojedine istočne kao i zapadne narode, što važnost i korist unije nije prodirala u pojedine narodne skupine, nego je ostojala kod nekoliko patrihara, biskupa, političara, popa i bogoslova.

Najveći je prigovor svih Istočnjaka protiv unije stalno njihovo mišljenje i uvjerenje, da će ih Rim latinizirati ukinuvši istočne disciplinarne i liturgičke običaje pojedinih crkava. Jamačno ovaj bi prigovor bio potpuno opravdan, kad bi bio istinit. Naravno je, da bi se klonuli Rima mnogobrojni istočni narodi, kad bi im se dokidalo sa strane najvećeg crkvenog auktoriteta ono, što je njima najsvetije. Ali kad se zna, da crkva katolička posjeduje cijelu literaturu dekreta i odredaba rimskih papa i kongregacija, literaturu, koja jamči cjelovitost i nepromijenljivost istočnih crkvenih disciplina i liturgija, prigovor, makar najveći, pada. Trojica su papa: Benedikt XIV., Pijo IX. i Lav XIII. riješili svojim naredbama sve poteškoće u ovom pogledu. Oni strogo zabraniše vjernicima istočnih crkava prijelaz na latinski obred bez izručite dozvole sv. Stolice. Mnogi zakoni zabranjuju vjerovjesnicima pod najstrožim kaznama svako nagovaranje na prijelaz od obreda u obred. Isto tako odredbe rimske crkve zapovjedaju Istočnjacima, da brižno čuvaju svoje liturgije. Katolička je crkva uvjerenjena, da te razne liturgije ne priječe nego uvećavaju slavu Božju, dostojanstvo, sjaj i jedinstvo crkava. Dana svrijedi u svemu geslo velikog pape Lava XIII.: »Oriens Orientalibus«.

Uz potpuno riješenje disciplinarnih i liturgičkih pitanja ne dođe do željenog sjedinjenja. Zašto? — Kažu smeta politika, no daje riješena dogmatička strana istočne i zapadne crkve, uzalud bi spletkarila politika, jer bi izgubila iz ruku jedno silno oružje, bez kojeg se ne bi moglo boriti protiv sjedinjenja, niti njune narode mraziti.²

¹ Dr. F. Grivec: Istočno crkveno pitanje, str. 12.

² Ibidem, str. 30.

³ Dr. F. Grivec: Istočno crkveno pitanje, str. 31.

² Dr. J. Marković: Slaveni i pape, str. 318.

Pita se opstoji li dogmatička razlika među vjerovanjem istočne i zapadne crkve? Pitanje se čini malo smiješnim. Svatko će reći: u istinu opstoji razlika. Učeni Grk iz XIII. st. Leo Alacije, čuvar vatikanske biblioteke nijeće razliku dogmata u istočnoj i zapadnoj crkvi. Tu je ideu dogmatičke identičnosti obradio u velikom djelu: »De Ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione.« Ona također provjersava i druga njegova djela. Alacijevu su tezu branili od Grka Nikola Komnen, Papadoli i Pitzipije. Od Rusa je mnogi zastupaše u prošlom stoljeću. Vrijedno je spomenuti mišljenje najvećeg apoštola i patnika unije dr. Vladimira Solovjeva: »Općina vjernih u pravoslavnoj Rusiji isto vjeruje kao i katolička crkva, samo što ne poznaju neke znanstvene defenicije nastale za zapadu poslije ocijepljenja, poimence o pravom značaju i o bitnim svojstvima najviše oblasti u crkvi. Kako nije bilo od raskola do danas, a prema našim najboljim bogoslovima,¹ osobito prema svetim ocima, ne može niti biti općenitog crkvenog sabora, koji za nas — budući vrhovni nastavni sud — jedini može suditi nepogrešljivom presudom o člancima vjere, je li koji nauk protivan ili srodan pravoj vjeri; stoga naša crkva nije mogla izreći dogmatičan sud o člancima vjere, koje je katolička crkva u svojim vasseljenskim saborima i bulom »Ineffabilis Deus« proglasila. Hoće li radi manjka vasseljenskog sabora pojedini biskupi prisvajati sebi sud, da izreču sličnu presudu? Hoće li moći o tom presudu izreći naši teolozi?«²

Izvodi Solovjevi ne opravdavaju poricanje katoličkih dogmata sa strane Istočnjaka, jer za to ne treba one sveukupnosti, niti nepogrješljive vlasti, koja pripada rimokatoličkoj crkvi, ali oni opravdavaju njegovu ideu, da pokaže Rusima, kako im ne priječe dogme sjedinjenje s Rimom.

Svi katolički bogoslovi izuzev nekoliko Isusovaca XVI. st., koji su zalazili u Carigrad, uče da ima različitih dogmata u ispovijedanju vjere obadviju crkava. Uprav radi dogmatičke razlike teško je raditi za uniju, a ipak mora se raditi. Latinska hijerarhija radi za nju po svoj dužnosti, a i narodi su njoj podložni oduševljeni više ili manje za uniju.

Istočna hijerarhija priznaje nuždu unije u principu, a u praksi ne radi za nju. Kad bi bilo oduševljeno istočno svećenstvo za

uniju, lako bi pristali i istočni narodi. Ali istočno svećenstvo kaže: »Svako kršćansko srce dužno je da želi sjedinjenje crkava, a naročito vasseljensko pravoslavlje, koje je zahdanuto istinitim duhom pobožnosti imajuće na vidu božanstveni cilj, radi kojeg je ustanovljena crkva od Bogočovjeka i Spasitelja našega Krista, vatreno želi to sjedinjenje crkava u jednom pravilu vjere, bez kojeg je onemogućeno svako jedinstvo u vjeri i postignuće želje o sjedinjenju crkava.«¹ On očekuje, doke se rimski papa odredi 13 općenitih crkvenih sabora i nauka na njima stvorenog.

Na ovaki način nikad ne će doći do sjedinjenja. Potrebno je međusobno zanimanje bogoslovljem, jer dogmata vladaju duhovima. Pogrešni su pojmovi o dogmatima, što se razvriježiše na istoku, te ovladaše duhovima bili uzrokom, da ni florentiska unija, pa naposljetku ni sama obračena politika Bizanta ne moguše obnoviti stare veze, koje su spajale istočnu i zapadnu crkvu prije raskola u jedno tijelo. Svi članovi katoličke crkve treba, da proučavaju ovo pitanje istinu na srijedu iznoseći, ali s ljubavlju. Naše nezanimanje i šutnja obzirom na »dogmata credenda« mogu samo protivnicima dati veći povod odalečenja mjesto zbliženja, jer su i onako čestoput spremni na podmećanje neistine.

Da možemo barem donekle proučavati ta prijeporna dogmata, to je potrebno da ih ovdje iznesem i ukratko osvijetlim:

Zapadna crkva vjeruje, da Duh sveti izlazi od Oca i od Sina. Ovo je ono nesretno do nebesa razvikano »Filioque«. Istočna crkva vjeruje na temelju evanđelja, svetih otaca i vasseljenskih sabora, da Duh sveti proizlazi samo od Oca, ali po Sinu. Ona se tuži na rimsku crkvu, što promjena sveti simbol vjerovanja dodav mu protievangeljski i nezakoniti dodatak uz izričnu zabranu oca nicejskog carigradskog sabora. Kad čitam katoličke dogmatičare, ovi kažu, da je spisao dogme isti.² Tu je igrarija riječi »a« i »po«. Ovo »po« uzeše Grci da označe protivnu nauku Filioque. Ostavimo bogoslovima dokaze iz sv. pisma i tradicije te čujmo mjesto njih dva upita Solovjeva: »Tiču li se odredbe kanona općenitih sabora, da nicejsko vjerovanje ima ostati netaknuto smisla ili riječi simbola nicejsko-carigradskog?« Ako je taj dodatak, koji se je pojavio u zapadnim crk-

¹ Balkan, 1. svezak, str. 39.

² Tanqueray: Synopsis th. dogm. spec. 385.

³ M. D'Herbigny: Vl. Solovjev, str. 139.

¹ Michel D'Herbigny: Vlad. Solovjev, str. 142.

² Dr. J. Marković: Slaveni i pape, str. 284.

vama u VI. vijeku, a koji je bio poznat na istoku oko polovice VII. vijeka, sadržavao krivovjerenje, kako to, da dva posljednja ekumenička sabora, šesti g. 680. i sedmi 787. nijesu osudili to krivovjerenje i da nijesu osudili to krivovjerenje i da nijesu izopćili one, koji su ga prihvatili, nego su naprotiv ostali u crkvenoj vezi s njima?¹

Latinska crkva uči, da se pretvara kruh u tijelo Kristusovo, riječima Spasiteljevim, koje svećenik izgovara: »Ovo je tijelo moje«, a vino u krv Kristovu riječima: »Ovo je krv moja«. Istočna pako crkva uči, da se ti darovi pretvaraju nakon izgovorenih gornjih riječi s epiklezom t. j. zazivnom molitvom Duha svetog, da on pretvori kruh u tijelo i vino o krv Gospodnju.² Proučavatelji liturgije znaju, da su istočne liturgičke knjige imale i danas imaju epiklezu iza onih Kristovih riječi, dok su je zapadne liturgičke knjige imale do pape Damaza, a od tog doba je izostaviše. Dakle koje se bitne riječi za pretvorbu Euharistije? Ili one koje se ne nalaze u svim liturgičkim knjigama ili one koje se nalaze u svim tim knjigama? Svatko će priznati, da je ovo posljedne od bitnosti, jer se ne smjede nikad od nikog izbaciti, nego li ono prvo, koje se izbacilo iz zapadnih liturgičkih knjiga, budući da bez njega pretvorba može biti.

Pravoslavna crkva uči, da nema čistilišta, a ipak faktično priznaje opstanak čistilišta! Istočna i zapadna crkva uče, da ljudi dolaze na poseban sud čim umru. Po izrekom ispovjeda njihovo »Ispovjedanje vjere« od Petra Mogile, ali ono ispovjeda, da nema ljudi, koji bi umirali u srednjem stanju među spasenima i osuđenima.³ Isto sadržaje poslanica istočnih patrijara s jeruzalemske sinode g. 1720, kad veli: »Vjerujemo, da su duše preminulih ili u pokoju ili u mukama, kako je tko zaslužio, jer odjeliv se od tijela idu ili u mjesto uživanja ili tuže i jecanja.«⁴ Mjesto se osuđenika zove paklom (ἄδης), vječnim ognjem, vanjskim tminama, geenom. Na nauku se čistilišta odnose ove riječi iz »Pravoslavnog ispovjedanja«: »Svi griješnici odmah poslije smrti nijesu bačeni u geenu, nego stoji u božjoj ruci, da im oprostili ili da ih u nju baci.«⁵ Poslanica patrijara ispovjeda: »Vjerujemo, da duše onih ljudi, koji su živjeli u smrtnim grijesima, ali nijesu u bezufanju umrli, nego se prije smrti za grijehe

pokajaje, no ne učiniše dostojnih plodova pokore, odlaze u pakao, gdje za učinjene grijehe trpe pravedne kazne znajući, da će se ipak izbaviti po dobroti božjoj, kroz svećeničke molitve i milostinje, što će njihova rodbina zanje činiti, a poglavito kroz beskrvnu žrtvu.«¹ Leo Alacije nazivlje vremenitim paklom boravljenje ovih duša, a onih što umiru bez pokajanja beskonačnim.

Prema tome istočna crkva ne priznaje srednje stanje među spasenima i osuđenima, ali priznaje mogućnost izbavljanja iz pakla prije nego se duše bace u geenu — razlikuje geenu od pakla (ἄδης) — a to je isto što i katoličko čistilište. Oni se mole za pokojnike, koji potrebuju našeg zagovora, a to je u biti priznavati čistilište.² Teološka razlika među zapadnom i istočnom crkvom stoji u tom, što prva daje značaj zadovoljštine mukama, koje duše pokojnih trpe u čistilištu, druga odriče im taj značaj te hoće, da se mogu samo izbavljati molitvama, što crkva koli učeća, toli slušajuća obavlja za nji.

Katolička crkva uči, da je Bogorodica bez istočnog grijeha začeta, a istočna se tome protivi učeći, da poznaju samo jedno čisto i neoskrvnutu od Duha svetog i od Marije Djeve nadprirodno ovoplođenje Jedinca Sina i slova božjeg.³

Priznati se mora, da nema očitih argumenata za ovaj članak vjere niti u svetom pismu, niti u tradiciji. U tim izvorima Božje objave imade hiljadu mjesta, koja sadržaju gornju dogmu implicite, i ako explicite o njoj šute. Stoga je ovo pitanje kroz vijekove sva crkva bistrila sve dotle, dok nije pred vatikanski sabor sazrelo, i dok ga ne dogmatizira Pijo IX. osmog decembra 1854. na veliku radost cjelokupne rimokatoličke crkve.

Kod ovog pitanja treba držati na umu, a) da je začec Djevice čin roditelja kao i sve druge djece, b) da joj je Bog sačuvao besmrtnu dušu od istočnog grijeha onim momentom, kad je nju ulio u njezino tijelo. Taj se momenat zbiva po današnjoj općenitoj nauci katoličkih teologa, filozofa, fiziologa u prvom zametu tjelesnog organizma.⁴

Kružnica Antima VII., carigradskog patrijara i njegovih dvanaest metropolita upravljena podložnim vjernicima g. 1895 kao odgovor na jubilarnu poslanicu Lava

¹ M. D'Herbigny: VI. Solovjev, str. 138.

² Dr. J. Marković: Slaveni i pape, str. 317.

³ Ib. str. 304. — ⁴ Ib. str. 305. — ⁵ Ib. str. 306.

¹ Ibidem, str. 306.

² St. Bralić: Skromni nazori, str. 64.

³ Balkan, 1. svezak, str. 79.

⁴ J. Donat: Psychologia, str. 294.

XIII. poslatu svim narodima i vladarima prigodom njegove 50godišnjice, biskupovanja u g. 1894., sadržaje tri tačke: krštenje trikratnim zaronivanjem pogrušanjem, mjesto trikratnog polijevanja; obavljanje sakramenta Euharistije s nekvasnim hlebom, mjesto kvasnim; pričešćivanje pod jednom prilikom kruva, mjesto pod obadvjema, tobože tri dogmatičke razlike u »Credo« istočne i zapadne crkve. Zanimljivo bi bilo i ove tačke prikazati, ali prikaz može mirne duše izostati, jer su one posve disciplinarnaravi i već potpuno riješene dekretima papa u prilog unije.

Antim i njegova sveta sinoda u spomenutoj okružnici kaže, da su sve dosad iznešene tačke važne i bitne u vjeri razlike, koje njegovo Blaženstvo (Lav XIII.) izostavlja, a ističe u svojoj enciklici kao glavni i jedini tobož uzrok pitanje o prvenstvu rimskog jepiskopa.¹ Tko god bude promatrao s objektivnog stajališta primat rimskih biskupa, uvidjeti će, da je to glavna zapreka sjedinjenju. To je nesvadiva zapreka za istočnu hijerarhiju. Uz nju bi se cjelokupni laikat istoka lako sjedio s Rimom, da mu nije pastira. Vjernicima sigurno više priječe gore istaknute vjerske razlike dočim učećoj Crkvi istoka ovo je ono »tužno« pitanje i rastave i unije

Obadvije crkve vjeruju u jednu, svetu, katoličku i apoštolsku crkvu, u jednog nevidljivog poglavara Isusa Krista. Budući da je Krist nevidljiva glava, a Kristova crkva vidljivo tijelo i vidljivo društvo pojedinaca, obadvije isto tako priznaju, da je svaki biskup vidljiva glava svoje posebne crkve i kao takav namijesnik Kristov.

Istočna crkva ne priznaje potrebe, da u sveopćoj crkvi, koja se sastoji iz posebnih crkava, bude jedna vidljiva glava, koja bi predstavljala Krista u ovoj crkvi, kao što Ga predstavljaju pojedini biskupi u posebnim svojim crkvama. Istočna crkva kaže, da je nemoguće jednom samrtnom čovjeku općenito i vazda biti glavom katoličke crkve; stoga je njoj glava sam Krist, koji drži u svojoj ruci vodice. Duh sveti postavlja u crkvi biskupe, da ovi vladaju njome u pravom, a ne u nepravom smislu.²

Ove riječi dovode do kontradikcije, jer kako da biskup — budući samrtni čovjek — može biti glava svoje posebne crkve, a jedan samrtni čovjek ne može biti vidljiva glava sveopće crkve.

Obadvije crkve iznose neizcrpljive dokaze iz vjerskih izvora i njima svaka brani svoju nauku. Što istočna crkva tim dokazima zabacuje i pobija primat, to slijedi odatle — kako psihološki promatra Solovjev, da čovječanstvo vjerujući u božanstvo Kristovo strogo drži njegove riječi.

Neka su mjesta iz evangelja tako udešena, da se tumače prema volji, a protiv drugih, koja se ne daju tako tumačiti urotiše se naukom. Neprestano se ponavljala zapovijed: »Dajte cesaru, što je cesarevo, a Bogu, što je Božje« — da se potvrde prilike, koje su davale cesaru sve, a Bogu — ništa. Ali riječi: »Sva mi je dana vlast na nebu i na zemlji« — nijesu citirali. Prihvatili su Krista kao pomirnu žrtvu, ali nijesu htjeli Krista Kralja.¹

Solovjev prigovara svim neprijateljima unije, da sadašnje papinstvo nije nasilno prisvojenje vlasti, nego zakoniti razvitak načela, koja su očito djelovala prije razdijeljenja crkava, protiv kojih ta crkva nije nikad prosvjedovala. On opravdava primat: »Jedan sam čovjek, koji uz pomoć Božju odgovara za cijeli svijet, to je ustavna osnova općene crkve. Ona nije utvrđena ni nemogućom jednodušnoću svih vjernika, ni slogom vazda sumljivog crkvenog sabora, nego realnim i živim prvenstvom prvaka među apoštolima. A kasnije svaki put, kad se pred kršćankim čovječanstvom bude tražila istina, ona se ne će određeno i odlučno riješiti ni općenim glasovanjem ni vijećem odabranika. Samovoljna mnijenja ljudi prouzročit će krivo vjerja; hijerarhija nezavisna od središnje vlasti, a prepuštena samovolji svjetske vlasti ne će se htjeti izjaviti.«²

Katolička crkva uči nepogriješivost pape u stvarima vjere i ćudoređa, kad govori ex cathedra. Istočna crkva ne priznaje nepogriješljivosti, a carigradski patrijar Antim konstatira, »da crkva rimska ne samo po svojoj naravi ne teži povratku i odredbama vasseljenških sabora, nego i na samom izmaku XIX. vijeka šireći već postojeći jaz, zvanično je proklamovala i nepogriješljivost jepiskopa rimskoga na veliko čudo hrišćanskog svijeta.«³

I kod ovog zadnjeg prijepornog pitanja među obadvjema crkvama pripuštam razne dokaze dogmatičarima, samo nek bude dozvoljeno nešto čistim razumom pri-

¹ Balkan, 1. svezak, str. 44.

² Dr. J. Marković: Slaveni i pape, str. 299.

¹ M. D'Herbigny: Vl. Solovjev, str. 173.

² Ibidem, str. 184.

³ Balkan, 1. svezak, str. 48.

mijetiti. Jedna je vjera prava, više ih ne može biti pravih. Tu vjeru treba spoznati sigurno, lako, bez ikakvih zabluda. Za to je potrebna jedna nepogriješiva glava, koja uz ravnanje Duha svetog ne može u stvarima vjere i čudoređa pogriješiti. Nepokolebivu osnovu općenite crkve ne sačinjava lažno mnijenje, niti vjera, koja koleba, nego nepogriješiva određena vjera združivši ljudski rod s božanskom istinom. Ta je osnova vjera Petrova, koja živi u njegovim nasljednicima.¹ Bit će da ima opet Solovjev pravo, kad se tuži svom prijatelju Kirjejevu, što mu je htjela cenzura u djelu »Nekoliko razmatranja o sjedinjenju crkava« precrtati riječ nepogriješivost: »To je bila po mom sudu glavna stvar, jer treba odrediti, je li katolištvo istinito ili lažno, je li Leon XIII. u istinu nasljednik Leona Vel. ili ne.«²

Devet gornjih tačaka pod vodstvom papinskog primata smetaju uniju. Svaki kršćanin, koji želi, da dođe do sastave rastavljenih crkava, treba da poradi što-god oko unije. Dva načina vode do tog cilja. Prvi — direktna metoda više konvenira hijerarhiji i poznavateljima u dušu

¹ M. Herbigny: VI. Solovjev, str. 185.

² Ibidem, str. 144.

istočnog crkvenog pitanja. On se sastoji u obraćanju zapadnih ljudi na pojedine istočne skupine i njihove prestavnike. Takav je rad koristan, ako je vrlo oprezan i združen s dubokim poznavanjem zbiljskih prilika, inače škodi i katolike ruglu izvrgne.³

Druga indirektna metoda prozelitizma predobiva pojedince, koji postaju vjесnici i pobornici unije. Ovaj rad nama više konvenira, dapače bez njega se ne radi u današnje vrijeme. On nije ograničen na vjersko polje, on proučaje istočne kulturne i političke prilike. Tim će se prije ostvariti unija, čim se prije pojednačni istočna kultura sa zapadnom.⁴ Zato je treba mnogo vremena, možda i stoljeća. Unija nije djelo jednog diplomatskog akta niti dana, ona je djelo stoljetnog, zbiljskog, samoprije-gornog rada. Nijedna se ideja ne ostvaruje sporije. Ta eto ideja nacionalizma! Koliko je mlada od crkvenog raskola i već proživi svoj vijek! Unija računa s ozbiljnim činjenicama, ne trpeći optimizma niti pesimizma. Samo trijezno razpravljanje o dogmatičkim razlikama, dovesti će cjelokupno čovječanstvo do najveselijeg dana — dana unije.

³ Dr. F. Grivec: Istočno crkveno pitanje, str. 68.

⁴ St. Bralić: Skromni nazori, str. 74.

MIHAJLO FIRAK:

Impresionizam i ekspresionizam u modernoj umjetnosti.

Kritična studija.

(Konac.)

Taj pretjerani umjetnički subjektivizam je uz nedostatak viših i dubljih ideja, glavna mana modernog impresionizma. Nu — sasvim je naravno, ako se baš svaki »impresionist« ne drži strogo tog impresionističkog programa, te ide svojim putevima, koja se često ne slažu s teoretičnim zahtjevima impresionizma. Ta to bi značilo pripadati jednoj »školi«, a impresionizam je navijestio boj svim »školama« i strujama. Ipak se opaža kod svih tih »modernih« nešto zajedničko: t. zv. liberalnost, t. j. potpuna sloboda u izboranju predmeta.

Onaj strogi, konsekventni impresionizam sa svim stvojim ekstremima je danas već preživljen, ostalo je na životu samo ono, što je umjetnosti davalo zdravih životnih sokova, a to je zahtjev, da umjetnik mora biti iskren i da se mora obazirati na život u prirodi,

Za impresionizmom se je pojavila druga radikalna struja u umjetnosti — antipod impresionizma, struja, kojom se danas oduševljava mladi umjetnički svijet, a to je

ekspresionizam.

Nemirna duša modernog čovjeka, brzo se je nasitila puste fenomenalne umjetnosti impresionizma, koja je, kako smo vidjeli, bila prepuštena milosti i nemilosti vanjskih pojava, dok je sama priroda — vanjska i nutarnja, naša, ostala nepoznata, tajnovito zastrta, jer se impresionizam za nju nije brinuo. I sada se rođila želja — čežnja za neznanim svijetovima naše duše, za spoznajom bivstva, unutrašnjosti predmeta; umjetnost ima biti slobodna od tiranije, diktature utisaka. Kaošto prije (kod impresionizma) inicijativa, impuls (za umjetničko stvaranje) dolazio izvana, tako

neka bi odsada sve umjetničko stvaranje bilo izrazom nutarnje potrebe. Umjetnošću neka vlada jasnogledi duh, umjetnik neka se u stvaranju oslanja na svoje nutarnje doživljaje. Taj neposredni unutarnji doživljaj ima odsada biti jedinom i glavnom normom u umjetničkom stvaranju (kod impresionizma neposredno gledanje, kod ekspresionizma isto tako doživljavanje). Na prirodu se ne treba mnogo, da uopće, obazirati. Sve se ima pokoriti umjetnikovu doživljaju, on si može sam, prema zahtjevima svoje nutarnjosti, stvarati formu vanjskih pojava, — umjetnik kao da dobiva pravo, popravljati prirodu, da, stvoriti može novu, svoju prirodu. Čisti, krajnji individualizam!

Sa svojim doživljajima neka nam umjetnik tumači sve, što je u nama i izvan nas, a glavno je, da nam prikaže, ono bitno, jedino vječno — dušu svijeta. Sve to potpuno autonomno, ne obazirući se ni lijevo ni desno.

»Poudarja se popolna brezobzirnost nasproti nazorom v umetnosti in njenim vrednotam, volja, da ne sme priti do veljave nič drugega, nego predstava čisto-prvotnega doživetja osebnosti. Kakor pride to doživetje v človeško zavest, naj se poda; umetnika pa pri podavanju ne smejo prav nič voditi forme, ki jih more odzvzeti oko zunanjemu svetu, ali pa, ki jih nudi umetniška tradicija« kaže J. Dornik o toj novoj umjetnosti.¹

Pojava te nove struje — antipoda impresionizma — je u genetičnoj svezi s općim nezadovoljstvom modernog čovjeka kako s racionalizmom, tako i s empirizmom moderne filozofije i znanosti uopće. Tome nezadovoljstvu je dao najbolji izražaj moderni francuski filozof H. Bergson svojom filozofijom »intuicije«, pa onda širenje teosofije, okultizma i sl.

Bergsona ne zadovoljava racionalistično filozofiranje, jer je po svojoj naravi statično, to je, hoće, da pomoću stalnih, određenih pojmova tumači sve pojave u svijetu, a to je za Bergsona nasilje. Ni empirična metoda ne može Bergsona zadovoljiti. Njemu je današnja empirijska metoda premalo empirijska, jer se još nije sasvim riješila racionalizma, pa hoće, da pod formule i pojmove dobivene (dakako empirijski) kod jedne skupine pojava strpa

sve druge pojave u težnji za monizmom; to isto predbacuje monizmu sociolog Gumpłowicz, zastupnik prirodoslovno-sociološke škole u sociologiji.¹ Ali to je opet nasilje, a osobito u svijetu duševnih pojava. Jer duševnost je, kaže Bergson, svijet sui generis, »svijet slobodnog i neograničenog stvaranja«. ² Da se tome nasilju ugremo, potrebno je, da se čisti od naprijed pripravljenih formula neposredno uživimo u svaku skupinu pojava, — da nekako zajedno s tim pojavima doživljujemo njihovo postajanje. Taj neposredni dotik sa samom stvari — (doticaj naše »gole« duše rekao bi satanist Pszybyszewski) — bez posredovanja prije stvorenih pojmova, to je jedini način, kako da spoznamo predmete u njihovoj saštini, i to nazivlje Bergson intuicija.³ To vrijedi, kako smo gore spomenuli, još posebno za duševni svijet. Glavna oznaka tog duševnog svijeta je ta, da je on tvorni, da svojom evolucijom stvara nove vrijednote. Ekspresionist bi rekao: čovjek se doživljuje. »Biti se pravi živeti, živeti pa je doživljati« kaže J. Dornik u ocjeni Lovrenčičevih pjesama »Deveta dežela«. ⁴ A jer je to doživljanje tvorno, mora dakako biti apsolutno slobodno — sve se mora prema njemu ravnati i njemu pokoravati. Potrebno je samo, da to doživljanje, to stvaranje novih vrednota u nama osjetimo, spoznamo, a tu nam pomaže intuicija — taj zlatni ključ svake spoznaje.

Tako Bergson. Moderni teosofisti bi opet htjeli svojim unutarnjim, mračnim, mističnim doživljajima spoznati Boga, dušu svemira i u tome nastojanju pružaju ruku pomoćnicu ekspresionistima.

To bi eto bilo filozofska i psihološka pozadina ekspresionizma, tlo, iz kojega je niknuo. On dakle unaša u umjetnost općenito nezadovoljstvo i nepovjerenje u onu tako hvaljenu »ekzaktnost« mišljenja, koje nezadovoljstvo i nepovjerenje je zavladao dušom savremene generacije. Ekzaktne znanosti ne mogu protumačiti bistva stva-

¹ Gumpłowicz: »Nacrt soc. filozofije« osobito prva poglavlja.

² Dr. Dvorniković: »Savremena filozofija«, str. 235.

³ Ta metoda intuicije je po Bergsonu jedino prava empirijska. »Pravi empirizem se smije da radi po nekom gotovim mjerilima. Njemu valja na svakom području iznova počimati, na svakom polju stvarati nove pojmove, nova mjerila, koja će biti adekvatna posebnoj naravi toga područja pojava« Dr. Dvorniković »Savremena filozofija« 233.

⁴ »Čas« 1918, 79.; podcrtao ja, M. F.

¹ »Čas« 1918 str. 79, podcrtao ja, M. F.

ri, a nemirni duh Prometeja - čovjeka ne može se zadovoljiti suhom bezdušnom statistikom pojava, koji njim potresaju sve do dna i zato se on obraća u beskrajne otajstvene, a zato baš i zamamne regione duha, da ovdje poišće odgovor na pitanja, o kojima je odvisan njegov život i njegova sreća. »Prava zbilja je u duhovima, a ne u džepu« — dovikuje Kurt Pinthus u ekspres. almanaku »Die neue Dichtung«. Savim u smislu Bergsonove filozofije! A njemački ekspresionist Fidus sam priznaje (Kunswart 1911), da ga je k ekspresionizmu dovelo študiranje okultističnih i teosofističnih djela. Isto tako kaže ekspresionistični slikar, Rus Kandinski, da je izvor te nove umjetnosti u spiritizmu i teosofiji.

Ekspresionizam je dakle umjetnost, koja crpe svoj materijal iz unutarnjeg individualnog umjetnikovog doživljanja, a da se ne obazire na događanje u naravi. Kako je ekspresionistu bilo glavno oblik utiska, impresija, ili neposredno gledanje predmeta, tako je ekspresionistu jedini kriterij, jedina norma kod stvaranja neposredno doživljanje, što ga on zapaža u tamnim, neznanim dubinama svoje duše. Sveta je dužnost ekspresionista, da to svoje doživljanje izrazi vjerno i nepatvoreno, bez ikakvih obzira na svoju okolinu.

I. Dornik je to ovako izrazio:¹ »Ekspresionisti jemljejo zakone za ustvarjanje čisto iz notranje potrebe in dušnega doživetja: njim je le za najsilnejši izraz notranjega doživetja«. A Jože Lovrenčič piše Dorniku:² »Pesem je življenje samega sebe. Življenje samega sebe je pa ustvarjanje človeka«. Nije li to čisti Bergsonov nauk o tvornoj evoluciji duha i ujedno skrajnji individualizam? Ekspresionizam hoće da bude umjetničkim izražajem tog duševnog doživljanja, što sve stvara i sve obuhvaća.

Najbujnije se moderni ekspresionizam razcvao u slikarstvu baš kao i impresionizam i s istih razloga. Prešao je i u literaturu, osobito u liriku.

Prvim začetnikom ekspresionizma može se smatrati Mlečanin Il Gracco, slikar, koji je živio koncem 16. i početkom 17. vijeka. Njegovi vjesnici u Njemačkoj bili su slikari: van Gogh († 1890); Césanne († 1908). A razmahao se je ekspresionizam istom u 20. vijeku, baš pred svjetskim ratom. (Osobito u Njemačkoj.)

U tehnici nastoje ekspresionisti (ako se kod njih može govoriti o svijesnom nastojanju!), da se što više približe glazbi, toj najčistijoj, najdubljoj umjetnosti, ili se opet — vjerni svojem naziranju o intuitivnoj, prvotnoj spoznaji suštine stvari pomoću duha — kušaju približiti primitivnoj tehnici prastarih, nekulturnih vremena. U ostalom — forma se, po njihovom naziranju, ne smije smišljati, jer to potamnjuje ideju. Ideja, doživljaj si ima sam naći odgovarajući oblik! — nekoliko poteza kistom, bez reda natrpane riječi, rastrgane rečenice ili tamna, ne obična simbolika, — to je vanjština impresionizma. A što tu ekspresionističku tehniku još posebno karakterizira, to je radikalni antimaterijalizam. To je uzrokom, da je ekspresionist s formama predmeta, kako ih gleda u naravi, nezadovoljan. Sve bi on to htio promijeniti, deformirati, jer sve to nije onako kako bi imalo biti, ti naravni oblici samo nas zbunjuju i priječe, da spoznamo ono pravo, jedino, što ti predmeti predstavljaju. Čini se, da Bog zbilja nije svega tako stvorio, kako je bio zamislio i da je On stvarajući svijet morao reći: I vidje Bog, da je sve bilo zlo.

Jer ekspresionist ne će da čita u naravi one ideje, koje je Bog u nju zapisao, nego bi joj on htio narinuti svoje ideje, svoje vizije.

Tako se je iz neomeđene težnje za individualnom slobodom rodilo grdno nasilje nad prirodom. Da se u tome uvjerimo, dosta je, da pogledamo nekoliko ekspresionističkih slika. (Na primjer Eberzovo »Uskrsnuće« ili van Goghov »Autoportree«, u »Stimmen der Zeit« 1918, sv. 10.)

Najskrajnji se ekspresionizam u svojoj tehnici skoro ne razlikuje od futurizma i kubizma. Tu je tehniku slikar Kandinski ovako označio: »Borba tonova; izgubljeno ravnotežje, padajuća načela, neočekivani gromoviti udarci, velika pitanja, prividno besciljna nastojanja, prividno razbijen napor i čežnja, razbijene verige i sponse, sastavljanje mnoštva u jedno, nesklad i protuslovlje — to je naša harmonija.«¹

Nad kritikom te umjetnosti s onakvom filozofskom pozadinom i s takovim načinom izražavanja, ne treba se baš odviše naprezati; barem što se tiče glavnih njezinih oznaka.

¹ »Čas« 1918, 80, podcrtao ja M. F.

² Ibidem.

¹ Citira Kreitmaier, St. aus M.-L. 1912, sv. 83, str. 147.

Svatko će s radošću pristati na to, da se u umjetnosti što više manifestira duh i ona vječna težnja da se duša riješi sramotnih okova materije, koja težnja je najjači ferment svakog višeg života i koja je izvorom svih naših radosti i boli. Svatko će priznati, da baš umjetnost ima da bude izrazom tih viših težnja, u njoj se imaju realizirati vječni ideali, pohranjeni u nedoglednim dubinama čovječje duše. Neosporivo je također i to, da je za umjetnost pogubno, ako se ju veže uz stanovite oblike, ako se je hoće uniformirati i ako joj se postavljaju tjesnogrudni propisi. Umjetnik je živo biće i život je njegove duše bogatiji, dublji i intenzivniji, nego kod drugih ljudi i gadno je nasilje, ako mu se brani, da se ne izrazi onako, kako to zahtjeva njegova bogata individualnost, da nam poda svoju dušu, svoje doživljaje, svoj svijet.

Ali isto tako je neosporivo, da — sunt certi denique fines! I kaošta je pogubno za umjetnost (i za umjetnika!) ako se umjetniku nameću unaprijed smišljeni, njegovoj duši tudi zahtjevi, isto je tako, a možda još i više pogibeljno za umjetnost, ako se postave sasvim individualni, nikome ne znani i od nikog ne kontrolirani doživljaji umjetnikove nutarnosti kao jedina norma, jedino mjerilo umjetničke vrednosti. Ne! — neka kontrola, neka kritika mora uvijek biti! Mora biti tim više onda, kad umjetnik hoće da nam odgovara na najvažnija pitanja naše nutarnosti, kad dapače hoće, da nam tumači pitanja religije i spoznaje.

A moderni ekspresionizam bi to htio, jer tome naginje umjetnost sama po sebi, samo što se ekspresionizam ne kanj obazirati na ono, što je ljudski duh u spomenutom pravcu već pridobio i što je istinito. Time ekspresionizam izmiče svakoj kritici — jednostavno ne priznaje nikakvog kriterija osim svoje duše. Nijemac Bürger piše u svojoj knjizi »Einführung in die moderne Kunst«: »Autor daje sam, u svojem djelu, mjerilo po kojem će se sam suditi i po kojem će prosuđivati, drugi pa se ne smije prosuđivati prema kakvom drugom mjerilu«. Koga da zadovolji takva umjetnost? Kako da nam ekspresionist dokaže, da je

sve ono, što nam on u svojem djelu pruža, zaista istinito, da to nije sanjarenje preosjetljive duše? Međutim pardon! — ekspresionist ne misli, da se obraća na naš razum, ne, njegova je nakana, da svojim djelom probudi, prouzroči isti doživljaj, koji je on osjetio. On ne zahtjeva, da ga razumijemo, nego da zajedno s njim čuvstvujemo, doživljamo. A ako ga ne možemo u tome slijediti, onda nije kriv on, nego mi, jer smo tupi, bez osjećaja, bez duše i srca. Moramo njegovim vizijama, njegovu bulaznenju, vibraciji njegovih bolesnih živaca priznati valjanost, naravnost, istinitost, inače smo duševno zaostali...

Sasvim je prirodno, da takav ekstremni individualizam mora usoditi anarhijom i kompromitirati umjetnost. »Oni (ekspresionisti) moraju slikajući prirodu zapasti u posvemašnji umjetnički skepticizam, u subjektivizam, u kojem je toliko struja, koliko autora.«¹

Ekspresionizam hoće doživjeti Boga, ali taj »Bog« nije onaj metafizični, kršćanski konfesionalni Bog, nego nekakav svjetovni duh, koji sve proniče (panteizam!). Međutim »transcendentalizam kao raspoloženje («Stimmung»), nastojanje, da se očuti svemir — nije još religija, a pogotovo ne na estetičnem polju.«²

Rado ćemo puznati mod. ekspresionizmu, da odrešito i radikalno zaštićuje umjetnost od površnosti, plitkosti i jednostrane pretjeranosti impresionizma. Radosno ga moramo pozdraviti kao »stranku duha«, koja se bori za sveta prava naše nutarnosti za sve ono, što je u nama vječno i uzvišeno. Priznajemo, da je onaj kategorički zahtjev ekspresionizma, da umjetnik mora biti sam sebi vjeran, životne vrednosti za umjetnost izručiti samovoljnoj despotiji slučajnih i nekontroliranih umjetnikovih doživljaja. Jer je umjetnost od prevelike važnosti za viši život čovječanstva, a da postane igračkom bolesne samovolje pojedinih individua.

¹ Kreitmaier: Vom Expressionismus, u »Stimmen der Zeit« 1918, sv. 10, str. 360.

² Dr. Hartlaub u ekspres. časopisu »Kunstblatt« 1916.

† Dr. PERO ROGULJA:

Među Slovencima.

Organizacija kućne industrije.

20. III. Radi učenja za kolokvij i drugih sličnih stvari nijesam mogao nastaviti dnevnik.

Najprije o izletima! Škola je pregledala kožnu tvornicu, tvornicu platna i pamučnih tkanina u Ljubljani, mizarsku (stolarsku) zadrugu u Št. Vidu, mlin, žimarsku (sitarSKU) zadrugu i tvornicu lanenog ulja u Kranju. Od svega toga su zanimljive samo mizarska (stolarska) i žimarska (sitarSKa) zadruga, kao u zadrugu udružena kućna industrija. Kod jedne i druge zadruge isti je princip kao i kod slammikarske zadruge u Mengešu: zajedničko kupovanje sirovina i zajednička prodaja produkata (u mizarskoj (stolarskoj) zadrugi u Št. Vidu može svaki član prodavati napose svoje produkte, nu to se pokazalo vrlo zlim). Samo obrađivanje sirovina ostavljeno je kućnomu radu, ali se sve, što je najpotrebitije, obavi u zadružnoj radionici. U mizarskoj (stolarskoj) zadrugi izgleda se i obrežu daske i druge manje stvari prirede, pa ih onda svaki majstor nosi kući i zrađuje pokušstvo. Zadruga eksportira svoje proizvode i preuzima radnje čak u Egiptu. Žimarska (sitarSKa) je zadruga bolje organizirana od mizarske (stolarske), jer 1. svaki član stolar i privatno prodaje svoje proizvode, pa tako konkurira zadrugi, 2. sam naručuje daske i potrepštine, istina, preko zadruge, ali ipak sam na svoj račun, i 3. poradi toga plaća napose odštetu za upotrebljavanje zadržinskih strojeva. Kod sitarske zadruge naručuje sama zadruga konjske repove iz Galicije i Rusije. U zadržinskim radionicama te repove operu i očiste. Pojedini članovi muški i ženski dlake po veličini slože (po kućama to rade), a onda istom razdaje zadruga repove po dužini i težini članovima, da sitkaju sita, kojih ima već oko 50.000 K vrijednosti na skladištu. Tkanje i ostali rad zadržigara (zadržigari nijesu vlasnici tih stvari) bude plaćen po komadu, i zadržiga raspolaže po volji sa sitima. Sita se prodaju Ribničanima, koji jim udare drvene obruče i šalju ih u trgovinu. U Ribnici još nema zadruge.

Jedan načrt kulturne organizacije.

Razgovarao sam se sa Smolnikarom o hrvatskim prilikama i o tom, kako bi se dale neke kulturne institucije slovenske

prenijeti u Hrvatsku. Kao jedan od najboljih financijskih pothvata, koji bi financirao katolički pokret, preporučuje on ustanovljenje »Katoličke knjižare u Zagrebu«. Ta bi morala krasno uspijevati, a za prvi mah bi bilo dosta, da se investira 20.000 K. Mogla bi se baviti i kolportazom osobito na velikim sajmovima i proštenijima, n. pr. u Mariji Bistrici itd. Za to bi trebalo poslati koža poštena mladića u ljubljansku katoličku knjižaru, da se u tom izvješti. Slovenci ne mogu preduzeti, da osnuju katoličku knjižaru u Zagrebu, jer je predaleko od Ljubljane, pa bi nadziranje bilo onemogućeno. — Osim toga vrlo bi bilo zgodno, kada bi se »Hrvatsko katoličko tiskovno društvo na dionice« u Zagrebu pretvorilo u nedioničko društvo na taj način, da se dionice proglašavaju isplativima u nekom stalnom vremenu. Društvo bi moralo svoje prostore raširiti, na čelo pothvata postaviti posebno poštena poslovođu, a na čelo pojedinih odjela (sлагarne, knjigovežnice, društvenih edicija itd. svagdje postaviti po jednog povjerljiva faktora, za svaki od tih odjela neka se vodi posebno knjigovodstvo i blagajnica.

Što se tiče osnivanja društva, kao što je u Slovenskoj kršćansko-socijalna zveza, došao sam u razgovoru sa Smolnikarom do ovog rezultata: Sva dosadanja naša katolička društva i pučke knjižnice veljalo bi, da dobiju svoju centralu u Zagrebu i to centralni odbor, koji neka bude kao i kod Slovenaca odbor središnjega resp. zagrebačkoga kršćansko-socijalnoga društva. U tom odboru neka budu mladi, oduševljeni i agilni ljudi. Ti neka potpomažu predavanjima i raznim drugim sredstvima rad zagrebačkog i drugih provincijalnih katoličkih prosvjetnih društava, a isto tako i osnivanje novih. U Zagrebu je zbilja potrebno, da se osnuje katoličko prosvjetno društvo za srednje staleže a pogotovo za purgare, jer je s jedne strane organizirano kršćansko radništvo u svom »savezu«, a inteligencija u »Katoličkom kasinu«. Odbor dakle toga katoličkoga prosvjetnoga društva u Zagrebu bio bi duša cijele prosvjetne organizacije.

U Št. Vidu nad Ljubljano.

Na izletu u Št. Vidu, što sam ga na poziv Podlesnikov s Repcem preduzeo,

upoznao sam se s racijonalnim vođenjem knjiga u njegovu gospodarstvu i napretkom njegova gospodarstva. Svakako je vođenje računa jedan od najglavnijih uvjeta napretka u svakomu gospodarstvu. U razgovoru, što se vodio o ručku, istakao je Podlesnik zasluge slovenskoĝa klera za napredak zemlje, ali je tvrdio, da ima i u »Slovenskoj ljudskoj stranci« dosta slabih strana.

Imao sam priliku, da vidim u št. Vidu jedan od onih 18 tečajeva, što ih je predsjedništvo »Orla« priredilo po Kranjskoj. Na takvom tečaju, koji traje 1, 2, 3, 7 ili 14 dana, pola se vremena upotrijebi za organizatorična i prosvjetna predavanja, a pola na gimnastiku i tehnička predavanja. »Orli« idu više puta na godinu zajednički u uniformama na sv. pričest, a jer je tečaj i u nedjelju, prisustvuju velikoj misi. Krasno ih je pogledati, kada u redovima stupaju kroz mjesto k crkvi! Sprijeda su oni, koji su u uniformama, a iza njih oni u običnom odijelu, na čelu je čete fanfara od 4 trubača. A Hrvatska? —

Popodne smo pregledali knezoškofijske zavode. Nijesam do sada vidio većeg i ljepšeg instituta ove vrsti. Zgrada krasna s veličanstvenim dvoranama i svijetlim sobama s plinskom rasvjetom, centralnim grijanjem pomoću pare i najmodernijim strojevima u kuhinji (kuha se pomoću pare) za kuhanje kruha i pranje rublja, te s vrlo moderno uređenom gimnastičkom dvoranom itd., odgovara svim higijenskim i pedagoĝijskim idealima. Zadaća je tomu zavodu, da odĝaja valjane katoličke đake, bez obzira na to, da li kane postati svećenicima ili ne kane. Profesora ima oko 7, jer ima zasada samo 5 razreda; prefekta 6 i jedan ekonom, — svi su svećenici. Hranu pripravlja 10 milosrdnih sestara, 10 sluškinja i 5—6 sluga. Svih ljudi je u zavodu 250, a kada se načini novi dio bitće ih do 500. Zavod je stao — zgrada sa strojevima i uređajem pa i novi dio, koji se dovršuje — do 2 milijuna kruna. Sav je novac u početku (1 milijun kruna) sabrao ili pozajmio biskup, a sada je vlada dala na zahtjev slovenskih zastupnika 1 mil. kruna zajma s 1 % kamata. Bilanca svake godine pokazuje troškova 80.000 K, a sa svim popravcima i dobavama 100—200.000 kruna, od toga pokriju pitomec 60.000 K mjesečnim uplatama, a ostalo pokriva biskup. Profesori imaju bađava stan, hranu i posluĝu, 1200 K godišnje plaće i po 40 K nadoplatka svake godine. Moraju imati sveučilišne studije i ispite iz svoje struke, a na sveučilištima

se školaju na biskupov trošak. Gimnazija ima pravo javnosti. Đaci se primaju obično do 2. razreda, a u više samo vrlo izvanredno, da se ne bi uvukla pokvarenost, tako mi je biskup sam rekao.

Dr. Ratajc, tamošnji profesor, koji nas je vodio i pokazao nam št. vidski zavod, pozvao nas k sebi u sobu, da se odmorimo i da založimo. U razgovoru raspitivao se o prilikama u Bosni i iznio vrlo pametnu misao. Budući, da je katolička Crkva u Bosni malena, a imaju dolje tri konfesije, valjalo bi, da se organizuju crkvene katoličke općine (po uzoru srpskom i u diasporama). Na taj bi se način dala provesti samouprava katoličke Crkve u Bosni.

Krek o Zagrebu.

Bio sam s Repcem i Čunkom kod dra. Kreka i raspravljali smo opet o Radiću. On priznaje, da je Radić (Ante) liberalac, ali bi valjalo njegovu stranku rekristijanizirati. Što je Radić govorio u socijalno-demokratskim skupštinama, dobro je radio, ako se radilo o sveopćem izbornom pravu. Rekristijanizaciju Radićeve shvaća Krek ovako: valjalo bi, da se koji od naših javi za riječ na kojoj Radićevoj skupštini i da govori — ne proti Radiću —, to neka se čini na više skupština. Kada dođe do doticaja s pukom, neka se osobito omladina počme organizirati itd.

Za prvi početak rada katolika u Zagrebu valjalo bi, da se nekoliko zauzetnijih počme gdje u privatnom stanu sastajati i razgovarati o radu među katolicima u Hrvatskoj. Svake nedjelje neka se održi bar jedna takva sjednica, za svaku neka se odredi prije tema, a referat neka ko preuzme i neka se malo pripravi. Ti bi mogli početi osobito pomoću predavanja raditi među zagrebačkim radnicima i to polako ali ustrajno, po mogućnosti svaki dan. — Razgovor je za to došao na ovo, jer je Čunko upitao, kako bi se Volksverein uveo u Hrvatskoj i hoće li uspjeti. Krek misli, da je to vrlo sumnjivo. — Svaki početak neka ostane tajan, za to se Krek vrlo ljuti, što su Dalmatinci razbubali vijest o osnovanju neke katoličke stranke u Dalmaciji. — Za finansiranje n. pr. »Hrv. poljodjelske banke« i drugih naših gospodarskih institucija drži Krek, da bi se dao dobiti novac iz Austro-ugarske banke, te da se po gradovima osnuju veliki novčani zavodi po Schultze-De-litzschevom sistemu. S tim bi se novcem

mogle lako finansirati rajfajznovke. Pri koncu sam pripovijedio Kreku, da želim stupiti u »Hrvatsku poljodjelsku banku«, da tako zadružništvu pomognemo. On veli, da je to jedini način, kako bi se ta institucija mogla razviti u zadružnom smislu.

Kada sam radi kolokvija bio u Zagrebu, opazio sam, da su svi katolici pesimistički raspoloženi prema »Volksvereinu« u Hrvatskoj. Anderlić V. veli, da treba ljudi, a da će onda sve doći, a dotle se ne isplati ni raditi; Lončarić se ljuti na novu instituciju, gdje bi trebalo sačuvati bar stare itd. S drom Markulinom, Donkovičem i Ivanekom razgovarao sam o organizaciji i radu u Zagrebu u onom smislu, kako sam govorio sa Smolnikarom. Sva trojica simpatiziraju s tim idejama, a Ivanek me je savjetovao, da 7. IV., kada budne pod predsjedanjem biskupa Mahnića konferencija pouzdanika u Zagrebu, iznesem taj prijedlog. — U »Domagoju« je radi ličnih svada nastalo mrtvilo.

U gospodarskoj školi na Grmu.

1. V. študij i drugi poslovi ne dadoše mi, da dnevnik nastavim. Sada ga po svršetku »Zadružne škole« nastavljam.

Oko 1. IV. bio sam na kletarskom kurzu na Grmu kod Novog mesta. Na Grmu je gospodarska škola, za seljačke sinove (30 učenika), koja priređuje svake godine kurzove iz raznih grana gospodarstva. Tako je bila od 2. IV. priredila trodnevni kurz za podrumske radnje, na kojemu je asistent Zdolšek dodao nešto i o vinogradarstvu. Radi velikoga snijega nijesam mogao pregledati okolice, a i na kurzu sam se malo okoristio. Najbolje je, što smo pregledali državnu pivnicu (podrum) u Novom mestu, koji ima uzorna vina, osobito ona od gnjiloga grožđa. — Novo mesto u liberalnim je rukama, dok je Kandija, najveća općina kranjska, samo preko mosta Krke, tako klerikalna, da nije pao nijedan glas za liberalnoga kandidata. Uzrok je — kako

mi je rekao jedan liberalac — u tom, što je načelnik kandijski Zurc klerikalan, a on ima velik utjecaj na ljude.

Hrv. kat. nar. savez u Zagrebu.

Nekoliko dana, iza kako sam se vratio u Ljubljano, morao sam ići u Zagreb zaradi »pučkoga saveza« i nekih privatnih stvari. Prispio sam s Čunkom upravo na glavnu skupštinu »saveza« in na prve dogovore. Dojam, što ga je sve na mene učinilo, bio je vrlo slab. Vidio sam, da se operira samo frazama mjesto radom. Već na dogovoru došlo je do prepirke, a na skupštini »saveza«, koji se nazvao »Hrvatskim katoličkim narodnim savezom«, ustao je dr Ortner proti njegovu osnovanju, pozivajući članove da stupe u »Pučku prosvjetu«. Sasvim je ispravno prigovorio, da su trebali doći na glavnu skupštinu »Pučke prosvjete« i na njoj proturiti u pravila »Pučke prosvjete« svoja načela. — Bio sam i kod biskupa Mahnića, koji se razljutio, kada sam izrazio bojazan, da je zlo, što je »Savez« en gros osnovan. Za Beč mi je obećao preporuke. — Isti sam dan prisustvovao sjednici za enciklopediju i »Hrvatsku stražu«. Te su još jedino temeljito djelo, što se tih dana izvršilo. Skupština »nar. saveza«, na koju su došli i svećenici iz pokrajine, vrijedi samo u toliko, što podiže solidarnost među katolicima.

U počast biskupu Mahniću održao je »Domagoj« u večer sjednicu, kojoj je biskup prisustvovao. Debata se vodila o »dačkom savezu« i zaključeno je, da se pošalju Deželić i Jelavić u Zadar, da zastupaju domagojski nacrt pravila, jer je zaderski neprovediv. — U Zadru je domagojski nacrt primljen. — »Domagoj« je počeo — kako sam opazio — bolje živjeti nego prije, samo organizatorna akcija dosta slabo djeluje. Ipak ima po izvještaju Katalinićevu 2300 naših đaka po hrvatskim zemljama. Ostali je život u Zagrebu i u Hrvatskoj truo kao i prije.

Delo.

Ni odveč, će spregovorimo resno besedo sami o sebi. Naš pokret je zbral v svojih vrstah številno množico; med nami je cela vrsta ljudi, ki so zelo dobri in zelo izrazite inteligence, in vendar gibanja ni več, kar je bilo nekđaj. Ni več one ponos-

ne zavesti, ognja, napadalne sile, ki jo je nekoč imel naš pokret.

Vzrok leži v nas samih. Zapredli smo se v razsežno in zamotano organizacijo, neprestano snujemo nove sekcije in krožke, — a uspeh? Uspehi so majhni. Mislim pred-

vsem na akademske organizacije, ki jih tvori od vojne razbita generacija. Ko pogledamo naše ljudi, se vprašamo, zakaj so pravzaprav organizirani. Sami pravijo, da od organizacije niso duševno nič pridobili, jaz pa vem, da tudi ljudstvo od njih ni dobilo še počenega groša. Treba je iskati novih poti, po načelnem teoretiziranju je treba prijeti za delo. Naj se vsak naš akademik vpraša: koliko sem že vrnil ljudstvu, delavnemu ljudstvu, ki me je z delom svojih rok vzgajilo? Da, zavest dolžnosti do prosvetnega dela mora priti med nas in malodušnost in zaspanost bodeta izgine. Vsakdo naj si vtisne v dušo sliko in misel:

• Temni možjé,
v rovih stojé;
pod zamolklimi udarci
temno
pesen pojó:

Mi smo proletarci...

Vi, modreci, bedni; vsa vaša
modrost

bila naših žuljev je gost,
in vaše skrbi

nas iz spanja plašile sredi
noči.

(France Bevk.)

Toda mesto te zavesti, je naš pokret premnogokrat gojil drugo: Da se mlad inteligent, ki stopi med ljudstvo, med kmete in delavce, spusti z višin svojega duha med plebejce, v duševno puščavo. A priti mora k njim, da se uči od njih, da odkrije krepko moralno jedro, zdrav razum, moralne in materielne njihove potrebe in navivno, globoko vero v zmagu vsega dobrega, kar živi v njih. Preobraziti moramo najprej svoje mišljenje, odvreči »gosposčino«, ki se je zakrila z napačno vzgojo, predvsem z napačno družabno vzgojo v naš duh, potem moremo šele iti med delavne stanove.

Eden najlepših načrtov, ki jih je že pred leti bila razvila »Zora«, je bila misel o katoliški ljudski univerzi. Zagreb naj bi

dobil eno, Sarajevo svojo, slovenska bi bila pa v Ljubljani. Ljudje božji, kako lepe sanje so bile to! Delavci bi poslušali v večernih kurzijah predavanja iz idealnih in praktičnih ved, kmetski mladenič bi obiskovali po zimi izobraževalne tečaje, v kratkem času bi si vzgojili četo izobraženih, zavednih, načelno vzgojenih ljudi, ki bi tvorili jedro novega rodu. Knjižnice in praktične vaje, skioptikon in ekskurzije bi poglobljale to kulturno delo, — ljudska univerza bi bil živ vir, iz katerega bi se razlival blagoslov po vsej deželi. Od spodaj navzgor, pri dušah bi začeli graditi socialno družbo. Bile so sanje in bodo sanje, dokler ne bo med nami ljudi, ki se bodo znali žrtvovati, postaviti vso svojo osebnost, vse svoje sile v službo krščanskega kulturnega dela.

in še sto velikopoteznih načrtov je že rodil naš pokret. Po večini so ostali na papirju; menda zato, ker so bili preobsežni.

Toda na dlani imamo priložnost, da izpolnimo svojo dolžnost. Ali ni mogoče, da prirede akademiki delavstvu serijo predavanj? Ni mogoče, ker zato gg. akademiki nimajo časa... Delavke prosijo, da bi se vršil dvadnevni socialen tečaj. Predavatelj ni, najsi je tudi v mestu skoraj stotina naših akademikov. Nikdo nima časa. Za tiste, ki mrkji in trudni pridejo z dela še na predavanje, nima nikdo časa. Moglo bi se tudi zgoditi, da bi delavec g. akademika pozdravil na cesti, kar bi mu bilo v zadrego. Hm! In potem tudi mogoče predavati, ko je jutri družabna prireditel, kjer bo treba z vso graciozno eleganco in uglajeno besedo in frizuro reprezentirati — pokret J. K. D.

Ven iz tega mrtvila! Nevarnost je, da se vrastemo v tiste filistrozne plasti, ki tvorijo meščansko družbo. Tja gre naša pot, kjer so najnižji, najubožnejši, — tam so korenine družbe in sveta. Tam bomo delali, delali, — sicer postane naš pokret zavarovalna družba za konservativne lenobe in če ima postati to, potem naj propade!
K.

J. A.

Česa nam je treba!

Atmosfera naše dobe je nasičena centrifugalnih sil, ki delujejo posebno potom brezverske literature na to, da predvsem akademski mladini zasovražijo Cerkev.

Dasi sredstva, s katerimi se operira, niso ne nova in ne znanstvena, ter je na njih moderna samo oblika, v katero je zavito staro zmotno jedro, se vendar zdi, da pri-

zadevanje nasprotnikov posebno v naših dneh ni popolnoma brezuspešno. Tukaj ne govorimo o dijaštvu, ki se zbira v nasprotnem taboru, ampak pri dijakih, ki stojijo pod praporom pozitivne religije, se tuintam opažajo pojavi, ki jih nikakor ne moremo spraviti v sklad z našimi načeli. Nekateri so nekako razočarani in svoje verske orientacije niso odkrito veselili. Zdi se, da jim religija ne nudi teža, kar so pričakovali, misli se jim vzbujajo, da vera ne zadostuje več potrebam modernega izobraženca, da njena vsebina ne izpolni v tisti meri njihove notranjosti, kot bi si želeli z ozirom na razmere sedanjih dni. V duši se porajajo resna vprašanja: Ali more še moderna doba vpoštevati krščanstvo kot resen življenski faktor in ga ceniti v tisti višini in globini, kakor nam je bilo izročeno? More li krščanstvo veljati še vedno kot edino merodajen pravec našemu notranjemu življenju? Če bi iskali vzroka tej negotovosti, bi bilo treba marsikaj vpoštevati, toda mislimo, da ni zmeta, ako označimo kot glavno korenino tolikih dvomov pomankanje temeljitega verskega znanja. Kot neposredna posledica tega se kaže v tem, da jih je toliko včlanjenih pri naših društvih, katerim manjka vsak globlji smisel za skupno katoliško stvar, da njih srce nima tiste tople ljubezni, ki se izraža v vnetem sodelovanju in je v slučaju potrebe pripravljena doprinesiti tudi žrtve. Nihče se namreč ne bo navduševal za stvar, ki je ne pozna in o katere resničnosti ni popolnoma prepričan. Toda brez ozira na to zunanjo okoliščino ima zanimanje za apologetično in sploh versko literaturo za nas akademike še drug globok pomen: Prvič je vsakega posameznika kot mislečega človeka dolžnost, da se kritično prepriča o podlagi, na katero zida svoj svetovni pogled in se v slučaju verskih dvomov in dušnih razprtij ve orientirati. Drugič pa pride posebno akademik nešteto krat v položaj, da mora proti napadam nasprotnikov braniti svoje versko prepričanje. Ne enega, ne drugega pa ne bo mogel vršiti, ako mu manjka potrebnega znanja in jasnosti. Naj v naslednjem nekoliko podrobneje razvijem obe točki!

Homo est animal rationale, bitje, ki misli in sklepa. In res vidimo, da se v vseh posvetnih znanostih smatra kot edino pravilno postopanje, da dijak osredotoči vse svoje dušne zmožnosti na kako znanost, na kak predmet, v katerega se poglobi in

se včasih po cela leta trudi, da zasiedi one skrivne steze in dohode, ki vodijo do zaželjenega končnega cilja. Le kadar gre za versko spoznanje, ne velja to pravilo. Čeprav bi bilo treba slediti le zdravemu razumu, uporabiti gole dokaze ter premotriti njih vrednost, se marsikdo nejevoljen obrne proč, češ: To so skolastične stvari, ki za praktično življenje nimajo nikakega pomena; ni potreba, da bi se o tem razpravljalo. Pa je vendar tudi teh stvari jako potreba in ravno oni, ki najbolj proti temu nastopajo, imajo navadno največ verskih predsodkov. Je pa gotovo v naših vrstah tudi nekaj takih, katere so le domača vzgoja in pa poznejše socialne razmere vključile naši organizaciji, ne da bi kedaj tudi skušali resno premotriti temelje svojega naziranja. Toda v akademskih letih, v dobi, ko za marsikoga šele prične čas resnih študij, se često primeri, da se naenkrat pojavijo pred nami navidezna nasprotja med znanostjo in vero. Zazdi se nam, da uči znanost nekaj drugega, kakor pa spričuje vera. Temelji, na katere smo leta in leta zidali, se majo in groze z razsulom. Kaj storiti? Nastopi važen trenutek in navadno je vse odvisno od tega, kam se bo mladi mož obrnil, pri kom bo iskal pojasnila za svoje dvome. Mogoče, da seže po krščanskih avtorjih in v njih išče resnice, ali se obrne do mož, v katere ima zaupanje in ki so v to poklicani, da pomagajo mladim ljudem v dušnih bojih. Navadno je mogoče hitro odstraniti poteškoče. Veliko je pa tudi takih, ki v temni dušni noči stegnejo roko po luči človeške vede. Z veliko vnemo se vržejo na najbolj proslule pisatelje, najmoderneje filozofe; čitajo, študirajo, razglabljujejo ter razmišljajo z velikim naporom. Vendar vse zastoj, težave rastejo in učinek je navadno ravno nasproten, kot si ga želi zbegana duša. Še to, kar je bilo preje jasno, je postalo temno, preje gotovo, je postalo dvomljivo. Končni uspeh je tak, kakor navadno, kadar slepec slepca vodi. Tu tiči tudi vzrok, zakaj ravno akademska doba pobere toliko dijakov našim vrstam, ki so bili preje leta in leta pri nas organizirani. Nobene katoliške literature ne poznajo, tovrstna slovenska dela so jim znana komaj po imenu. Nikogar bi ne smelo biti med nami, ki bi ne preštudirali vsaj glavnih del našega Mahničarja in Ušeničnika!

Drugi važen moment, ki nas sili, da se često poslužujemo apologetične literature, je pa dejstvo, da pride naš akademik često

v položaj, da mora svoje versko prepričanje braniti napradom brezverskih tovarišev. Ti namreč s svojo znanstveno nevero jako radi operirajo tako, kot bi bila sad moderne vede, in radi označujejo one, ki se ne strinjajo z njihovim mnenjem, kot umsko in znanstveno inferiorne. Toda to jim je mogoče le toliko časa, dokler se jim v resnici posreči, da pripravijo našega akademika s svojimi brezverskimi tezami k molku. Kakor hitro bodo pa pri svojih izvajanjih naleteli na odločen odpor, ki je zmožen, svoje prepričanje podpreti tudi s temeljitimi znanstvenimi dokazi, ki napadalca skoraj prisilijo v defenzivo, potem seveda bo tudi nasprotnik prisiljen, da temeljiteje prouči svojo moderno šaro, kar nikakor ne bo nam v škodo, kajti le polovičarska veda vodi v odpad, popolno znanje pa vodi k Bogu.

Naši nasprotniki se pogosto bore z zavijanjem in lažjo, zato je treba dobro ločiti videz resnice od pravega jedra. V to pa je potreba znanja in čisto ravno temeljitega verskega znanja. Skrbimo torej, da bomo zmožni zavriniti laž in neresnico, kjerkoli se pojavi, kajti najmučnejše je, laž spoznati, pa se obenem čutiti nezmožnega, jo tudi z učinkovitim orožjem pobiti. Ako pustimo svojo versko izobrazbo popolnoma v nemar, se nam more poleg drugih usodnih posledic pripetiti tudi to, da nas nekega dne javno osramotijo in užene v kozji rog socialističen delavec, ki je absolviral tridnevni izobraževalni tečaj in razume s par sofismi, ki so mu jih vtepli v glavo, spretno manevrirati.

In končno, ako vse to tudi abstrahiramo, bi ne smeli pozabiti, da je ravno pripoznanje k pozitivni religiji bistven znak, ki nas loči od nasprotnikov. V verskih resnicah je izpolnjena vsebina našega svetovnega naziranja, in kaj žalostno bi bilo, ako bi se ravno v tem ne čutili sigurne. Odkod

naj sicer črpamo tiste moralne sile, ki jih rabimo v boju za svoje krščanske ideale, ako ne iz večno veljavnih načel sv. vere? Toda šele spoznanje resnice nas bo dovedlo do odkritega pripoznanja resnice! Kako dalekosežne bi bile posledice, ako bi ravno izobraženci konsekventno sledili tudi v praktičnem življenju svojemu verskemu prepričanju! Pravniki in politiki bi tako v družbi, kakor v državi lahko vsepovsod našel sledi božjih zakonov, zdravnik bi jih mogel zaslediti v človeškem telesu, vzgojitelj bi z njihovo pomočjo vplival na vzgojo in razvoj človeškega značaja, pisatelj in učenjak bi božjo postavo s spoštovanjem pozdravil v kraljestvu znanosti in umetnosti. Največjo korist bi pa imelo naše dušno življenje samo, ki bi ob opazovanju logične strnjivosti katoliškega verskega sistema zadobilo ono jasnost in sigurnost, ki jo more nuditi edinole krščanstvo. Verske resnice, dogme, ki so vsled vedno novega študija in vsestranskega razmotrivanja vedno izšle zmagovito iz onih temnih sfer, ki jih ustvarja zemsko mišljenje, nam sijejo iz davne davnine večno moderne, kar vzbuja v nas moč in samozavest.

Zato so zelo pomilovanja vredni oni, ki si domišljajo, da nam vera s svojo vsebino v primeri z znanostjo, umetnostjo in kulturo sploh ne nudi bogve kaj. Resnica je namreč, da so se nešteti tisoči velikih in največjih duhov napolnili k temu neprestano izvirajočemu studencu žive vode, da se pokrepčajo v boju življenja, nešteti so hodili semkaj v šolo, tu iskali odgovora na svingo življenja in ga tudi našli. Nešteti tisoči so si v boju za veličino svojega krščanskega prepričanja izklesali značaje, ki se tudi za naše oči še vedno dvigajo liki gore nad nižavami našega spoznanja, postali so mejniki dob in silni kažipotni novih smernic. Pojdimo k njim v šolo!

Kulturni vestnik

Karel Kadlec, Jugoslavija. O bojnih žižnih Slovanů za statní samostatnost. V Praze 1919. Nákladem spolku »Jugoslavija«. Tiskem Emila Geistlicha v Praze. Str. 245 z literaturo, osebnim in stvarnim registrom.

Profesor na juridični fakulteti prškega vseučilišča, priznani strokovnjak v državnem in historičnem slovanskem pravu ter najboljši poznavalec jugoslovanskega vprašanja med Čehi, Kadlec, je na stroške dijaškega društva »Jugoslavija« v Pragi izdal kritično in vseskozi znanstveno obdelano zgodovino in razvoj jugoslovanske misli. Knjiga sega do februarja 1919. Oveseliti bi se je moral vsak Jugoslovan, saj je to dragocen dokument našega stoletnega življenja in delovanja v tej smeri. Pri proučevanju centripetalnih sil na slovanskem jugu se nehote spomimo velikega dela ujedinjenja pri Nemcih in Italijanih, ki so tudi dobili dostojne zgodovinarje, da vsestransko raziščejo sile ujedinjenja svojega naroda. Po celem svetu je znana klasična knjiga prof. Pietra Orsija: *L' Italia moderna*, ki je izšla v prevodih v vseh svetovnih jezikih. Svoj prevod so si oskrbeli tudi Srbi.

Kadlec nam v dvanajstih poglavjih podaja sicer koncizno, pa kljub temu pregledno razvoj jugoslovanske državne ideje. Naravno je, da se pisatelj najboljše bavi z XIX. stoletjem in pa svetovno vojsko. V prejšnjih stoletjih se o državnem in političnem jugoslovanstvu ne more dosti govoriti (če izvzamemo seveda Zrinjsko-Frankopansko zaroto in pa Vitezovićev program tkzv. »Velike Hrvatske«). V uvodu govori pisatelj o narodnostnih tedencah v bivši monarhiji in njenem parlamentu ter o ustavnih krčih »bolnika ob Donavi« — Palacký-jevih predlogih, Löhnerjevi (1848) in Belcredi-jevi pentarhiji (1865). S parlamentarnim življenjem in širšo državnopravno izobrazbo je tudi težnja po lastni samostojni jugoslovanski državi našla vedno več razboritih zagovornikov in oznanjevalcev. Škoda pa je, da se na drugi strani pisatelj ni obširneje pečal z znanim pismom metropolita Stratimirovića ruskemu carju Aleksandru, ki je najstarejši in zelo dalekovidni program nove dobe, čeprav v malo preveč eksklu-

zivnem srbskem smislu. Lepo pa je obdelal politično življenje ogrskih Srbov, ki so vedno prednjačili.

Kdor piše zgodovino našega ujedinjenja, mora poleg ognjišča kompliciranih narodnostnih problemov stare Avstrije in Ogrske dobro poznati tudi preteklost drugih držav, ki so obstojale na slovanskem jugu. Posebno točno je treba poznati razvoj političnega življenja v sami Hrvatski, Slavoniji in Dalmaciji, kjer je bilo historično državno pravo vedno močno gibalo javnega življenja. Posebno hrvatski mladinski pokret od leta 1895. dalje (ko so hrvatski akademiki v Zagrebu sežgali mažarsko zastavo) in pa »selitev« zagrebškega vseučilišča v Prago zasluži večjo pazljivost jugoslovanskega historika. Kadlec je v prvi vrsti pisal politično zgodovino ujedinjenja ter verno očrtal razvoj države jugoslovanske misli. Bodoči pisatelji se nikakor ne bodo smeli omejiti samo na to, ker še močnejše kot državno-politično jugoslovanstvo je bilo kulturno jugoslovanstvo, ki je živelo v glavah naših miselcev in umetnikov in od časa do časa tudi v širših slojih doseglo večjo popularnost. Kdor bo hotel napisati popolno in tudi psihološko opremljeno zgodovino ujedinjenja, bo nujno moral obširno in na globoko spregovoriti o kulturnem vplivu narodne pesmi, o Kopitarju, Šafařiku, Kollárju, Ljud. Šturu, Gaju, Vrazu, Stroßmayerju, Skerliču in drugih, ki jih je častitljiva armada. Politika ni antecedens, pač pa kultura, ki je osnova in baza politike. Vsaj moralo bi biti tako!

Razume se, da v današnji dobi še ne moremo zahtevati idealne zgodovine osvojenja in ujedinjenja že iz enostavnega razloga, ker material še ni dostopen. Kadlec je porabil najboljše, poslužil se je zelo obširne in avtentične literature, ki jo pozna dodobra. Težko dostopni diplomatični material najnovejših let je z velikim trudom zbral in ga kritično predelal. Pri-povedovanje je zelo prikupno in pregledno, slika jasna in za svoj namen dobro kolorirana. Vsi Jugoslavlani moramo z iskrenim veseljem pozdraviti ta dar češkega mojstra mladi Jugoslaviji. Lahko bi rekli, da je to naš krstni list! Želeli bi le, da se ta kodeks našega osvobojenja in naših

stoletnih teženj s prevodi na celem našem teritoriju popularizira. Knjiga bi spadala v vsako šolo in vsako hišo. J. Kovač.

Izidor Cankar: S poti. O ti knjigi je težko pisati. Mnenja ljudi so se strogo ločila že od nekdanj, a nikoli ne tako strogo kot danes. Da bi napisal o knjigi grajo, mi je nemogoče, ker ji ne sežem tako visoko, hvalil je ne bom, ker ne potrebuje hvale, kvečjemu toplega priporočila mladim ljudem. Starim pa: Prehitela vas je, preko glav je šla in ne zadržite jo ne s preziranjem, ne z omalovaževanjem, še najmlajši rod hodi le deloma vstretic nje. Eno je čisto gotovo: mlad in moderen človek, ki dorašča, bo vzel to knjigo vrenja in mladostnih bojev znova in znova v roke in se mu bo zdelo, da bere samega sebe in da je do bilo obliko ono, kar je pri njemu zaman iskalo izhoda. Zato je bila knjiga dogodek za mlade ljudi. Popolnoma razumem, zakaj jo je Miran Jarc s takim navdušenjem pozdravil v »Ljubljanskem Zvonu«. Tudi je razumljivo, da se je zdela dr. Tavčarju ta hvala pretirana. Če bi bilo drugače, bi se svet ne sukal prav; zakoni so nespremenljivi. Nekdo se je zelo zgražal (privatno), da kar je bilo napisano v knjigi, ni bilo napisano prav in ne zgrabljeno do dna. Ta človek sam ni poizkusil zgrabiti do dna, kot ne bom poizkusil jaz. Vsakemu je bila knjiga doživetje po svoje in s tem si je spis ustvaril trajnost. Spominjam se, da so mi bile te črtice, ko so izhajale v »Dom in svet« o samotni gorske vasi, kamor sem bil službeno priklenjen, novo obzorje in novo doživetje, ki mi je nudilo novih impulzov in novih sil! Danes je berem še ravno tako rad; ta ali ona stran se mi odpre do dna šele danes, ko sem jo doživel sam in mi poda novih perspektiv za nova spoznanja. Zato ne morem povedati o knjigi ničesar drugega kot to: beri jo in beri! Ni treba, da veš, če je to potopis, novela, ali roman — besede so, tebi napisane! Tebi, ki te kliče duša, da bi postal umetnik (str. 9), tebi, ki bi hotel raje opisovanja Italije in si razočaran (str. 13 spodaj), tebi, ki te moti raznolikost umetnosti različnih vekov (str. 19), tebi, ki te zanima skrivnost stila, jezik umetnega plesa, tajnost človeškega nemira... ki se ti z vsakim dnem porajajo nova vprašanja in novi odgovori. Tresljaji tvojega nemira in nemira naših dni so v knjigi, zato je knjiga dobra. Pisati o nji bo mogoče tedaj, ko nam ne bo ležala tako na srcu, kot nam leži danes.

France Bevk.

Paul Claudel nam je le malo znan francoski katoliški pesnik. Znan so nam dela Paula Bourgeta, znan nam je celo René Bazin, vendar se mi zdi, da je Paul Claudel mnogo bolj izrazit katolik in večji umetnik kot ostala dva. Njegovo življenje mi je popolnoma neznan, mislim, da se nahaja nekje v francoski državni službi. Njegove drame, ki jih z občudovanjem bere vsakdo, ki jih spozna, so resnično nekaj posebnega, samorastlega po svoji obliki in tudi po svoji globoki ideji in po silnem spoznanju, ki veje iz njih, kot da je pesnik daroval za vsako misel celo večnost dragocenega življenja. V Paulu Claudelu ni nič francoskega, samo obče človeška nota diha iz njega, sila krščanskega duha, ki je več nego znanstveno prepričanje. Če berem Paula Bourgeta, se ne morem iznebiti misli, da je on hotel to ali ono idejo poudariti; to se zgodi več ali manj vsem pisateljem-konvertitom. (Jörgensen, Bahr.) Iz Paula Claudela pa diha življenje, umetnost in to življenje, ta umetnost nam govori jasneje kot milijon besed, ki jih je rodilo hotenje. Včasih je drzen v svojih izrazih in primerah; kljub mističnosti, ki preveva vsa njegova dela, je tako realno resničen, kot malokateri realist. On nam ne podaja vestno zunanjih znakov človeka, podaja pa vse notranje znake do tolike dovršenosti in potankosti, da ostrmimo pred lastno človeško nagoto, kot da stojimo pred zrcalom. Njegova dela vplivajo po svoji umetniški lepoti na človeka sugestivno. Pred menoj leži njegova drama v treh dejanjih »Menjava« (nemška »Der Tausch«). V ti drami slika pesnik dejanje, ki se je zgodilo na ameriški obali od jutra do večera. Mladi, lahkomišljeni človek je v lakomnosti po denarju prodal svojo ženo denarnemu mogotcu in se vdal za hip gledališki igralki, demonski ženski, ki ga je uničila in vrnila njegovi ženi mrtvo truplo, kajti ljubila ga je divje, on pa ji je hotel ubežati:

Vzemi ga in obdrži ga zdaj. Vzemi ga, jaz ti ga vračam.

Zdaj je tvoj in ne uteče ti več. —

Zakaj ženska je ljubosumna in globoka in noče delitve.

In usoda ženske je, ljubiti in ne biti ljubljena, zakaj moški je ne ljubi.

V ti drami je opisal pesnik dvoje žena: dobro, ponižno ženo, ki pozna čisto ljubezen in ki odpušča vse in sledi možu kamorkoli v bedi in v trpljenju — in ženo, ki je kot vihar, ki pozna samo sama sebe, raz-

košje in maščevanje. Kako strašno se ona sama definira.

»In ne približajo se mi zastoj; toda odnesejo od mene semena,
prevaro, jezo, strup, popačenost ženske in izgubo otrok,
poželjivost, pohotnost, hudobijo, ogabnost do dela in truda in vse v zvezi s kaznijo.

In to ni gorje za enega samega, ampak traja dalje do konca, zakaj on je udarjen v svoj bodoči rod. To je radost, ki jo delim.«

Neizmerno globoko opisuje razmerje žene do moža. Marta govori:

»Žena te je porodila in zdaj ti je zopet prvo, žena. —

To je res, jaz ti nisem dala življenja. Toda jaz sem tu, da ga zahtevam od tebe nazaj.

Zato izvira zmedenost moža pred ženo kot iz vesti, zmedenost kot pred upnikom.

— — — — —
Zakaj to je lepo in izvrstno, in prav je tako, da objame žensko s solzami in jecanjem,

zakaj on je bil sam in sam svoj gospod, in zdaj je vedno nekdo tu, ki deli z njim posteljo, če spi in ljubosumje ga zgrabi in ga trpinči.

Bil je len in mora delati, toliko kot more, brezskrben je bil, evo nemira.

In kar pridobi, ni zanj; in ne ostane mu ničesar.

In se postara, njegovi otroci zrastejo in lepota njegove žene, kje je?

Ona preživi svoje življenje v bolevnosti in ne prinese s sabo ničesar kot bolelost.

In kdo ima še pogum, da jo ljubi?

In mož nima nobene druge zakonske žene in ta mu je dana, in prav je tako, da jo objame s solzami in poljubi.«

Z enim samim stavkom karakterizira denarnega mogočnika, ki moli svojo veroizpoved, svoj dolarski »očenaš«, ki se glasi:

»Hvaljen bodi, Gospod,
ki si ustvaril človeku dolar,
s katerim lahko vsakdo proda to, kar ima in si nabavi, kar potrebuje,
in da tako vsakdo živi na spodoben in ugoden način,
amen!«

Na stotine značilnih in lepih mest bi lahko navedel; naj bo dovolj! Vsaj delček ste zaslutili, kakšen je.

Poleg »Menjave« je spisal tudi drame »Ko je najvišji dan« (Partage de Midi), »Zlatoglav«, »Razodetje« ter druga dela. V vseh razkriva najgloblje skrivnosti, ki nas obdajajo in ki jih sami zaklepamo vase. Njegove drame so kot pesmi, podobne psalmom, ne samo po svoji formi, ampak tudi po svoji močni idejnosti in sili, ki je v njih. Želim, da bi ga tudi Jugoslovani natančneje spoznali. F. B.

Charles van Lerberghe, rojen 1861 v Gentu. Skupaj z Maeterlinckom in z Gregoire Leroy je študiral v jezuitskem kolegiju, ki sta ga malo prej obiskovala George Rodenbach in Emile Verhaeren. Charles van Lerberghe je nekako predhodnik Maeterlinckov. Njegova drama »Flaireurs« je v tako ozki zvezi z Maeterlinckovimi »dramami vsakdanjosti«, posebno z »Vsiljivcem«, da so Lerberghe-u očitati literarno nepoštenost, ker niso vedeli, da je Lerbergheova drama časovno pred Maeterlinckovo. Maeterlinck sam se je zavzel za njega. — Lerberghe je pisal tudi pesmi. Izšli sta tudi dve zbirki: »Entrevisions« in »La chanson d' Eve«. To so pesmi o deviških plavolasih deklicah, o deviških pokrajinah, na katere ne stopi nikdar nikoli kaka druga noga. Pesmi polne melodije. — »Slavo« je užival Lerberghe le malo časa; ko je napisal Maeterlinck v »Figaro« članek o njegovi »Visoki Evini pesmi«. Umrli je, bolan na umu, dne 28. oktobra 1907 v Bruslju. (Prim. Otto Hauser: Charles van Lerberghe »Ahnungen«, Aus fremden Gärten, Heft 35).

Renée Erdős se je rodila leta 1879. v Ersekéel na Ogrskem kot hči judovskih staršev. Prvi učitelj ji je bil učen benediktinec; posvetila se je gledališču. Slučajno jo je spoznal ogrski publicist in poslanec Karel Eötvös in dal na lastne stroške tiskati prvo zbirko njenih pesmi »Dekliške sanje« in ji napisal laskav predgovor leta 1899. Z navdušenjem je bila sprejeta njena knjiga. Mlada pesnica je očarala občinstvo s samosvojim, orientalsko blestčim slogom, hkrati biblično preprostim, z vročimi izlivi novih erotičnih čuvstev, s plastičnostjo, z neprisiljeno, naravno metaforiko. Židovski in ogrski element sta se združila v njenih pesmih v poseben čar. Potem je po vrsti izdala: »Pesmi« (1902), »Žena in njen spremljevalec«, »Zgodba deklice« (roman, 1904), »Na čudežnih lokah« (1905), »Nove pesmi« (1905).

Prvo cvijeće
Leposlovna priloga Zore

PAUL CLAUDEL:

Mezin canticus.

Tu ležim napravljen v sijaju luči,
Od vseh strani, od desne in od leve,
zamaknjen, v gozd nebeških plamenic, ki
me obdaja!

Ne vosek, ki prižgan gori, ne, mo-
gočna ozvezdja so, enaka vzvišenim devi-
cam, ki tu svetijo

Pred obličjem božjim, kot na pre-
svetih podobah Marija s ponižno odvrta-
jočo roko!

In jaz, ki sem človek, razmišljujoči
človek,

Ležim tu na zemlji, pripravljen, da
umrem, svečan kot na mrtvaškem odru

V globokem dnu vsemirja. In celo sre-
di zbora teh zvezd in roja božjih čistilcev.

Vidim svečenike noči brez števila s
svojimi škofi in patrijarhi.

In nad mano je zemski tečaj in ob me-
ni je živalski krog in ravniki z migljajočim
prostorom,

Ki se imenuje rimska cesta in ki je
močnemu pasu enak!

Pozdrav vam, ve moje sestre, nobena
izmed vas, ve svetlikajoče

Ne nudijo mesta duhu, le zemlja edi-
na v sredini stvarstva

Je vzgojila človeka, in ve, kot milijon
belih ovc

Obračate glave po nji, ki je pastir in
mesija svetov!

Pozdrave vam, zvezde! Ve me vidite
samega! Noben svečenik v spremstvu po-
božne srenje

Mi ne more prinesiti poslednje tola-
be.

In že se odpirajo

Vrata neba in svetnikov krdelo,

Ki nosijo sveče v rokih, stopa k meni
kot nasip okrog strašnega jagnjeta! —

Zakaj?

Zakaj ta gospa! Čemu na ti ladji na-
enkrate ta ženska?

Čemu tedaj pride? kaj hoče li z nami?
smo jo li potrebovali? — Ti sama!

Ti sama v meni, z onim udarcem, ob-
ročju življenja,

Ti si bila v meni zmagala in bila si iz-
kušnjava, in število in začudenje, in moč,
čudež in glas!

In ona druga — ali smo verovali v
njo? in da nosi srečo v svojem naročju?

In nekega dne sem si izmislil biti tvoj
in tebe darovati meni,

In bedno je bilo to. Toda, kar sem mol-
gel

Sem storil in sem daroval.

In ti me nisi vzela in tedaj je prišla
druga, ki me je vzela.

In le kratek trenutek še, ko te bom
zrl in groza me objemlje

in strah me pretresa v dno mozga mo-
jih kosti!

In ti me boš vprašala. In tudi jaz te
bom vprašal.

Kaj tedaj nisem človek? Čemu tedaj
obračaš Boga zoper mene?

Ne, ne, moj Bog! Pojdi, saj te ne vpra-
šam ničesar.

Ti si tu in to je dosti. Molči, le molči
Moj Bog, da te tvoja stvar čuje! Kdor

je okusil tvoj molk,

Ne potrebuje nobene besede več. —

Zakaj jaz sem te ljubil,

Kot se ljubi z očmi milobni sijaj zlata
ali sadež, — potem pa tudi: Zgrabi ga!

Vzvišenost zavrača neskromnost, in
ljubezen zametuje ujeto žrtev. Moj Bog, in
moj ponos se mi gnusi!

Resnično, nisem te ljubil, kot bi te
moral ljubiti, ampak da obogatim svoje
znanje in svoje zadovoljstvo.

Bil sem pred teboj kot nekdo, ki spo-
znava, da je osamljen.

No, tedaj! znova sem se seznanil s
svojo ničnostjo in okusil sem zopet od sno-
vi, iz katere sem ustvarjen.

Grešil sem iz vse svoje moči.

Zdaj me pa reši, moj Bog, zakaj mera
je polna!

Ti si to zopet in jaz sem! Ti si moj
Bog, in jaz vem, da vse veš.

In poljubljam tvojo očetovsko roko,
in glej, pokladam se v tvoje roke — ubo-
ga, zavržena, krvaveča stvar!

Kot trs pod valjarjem, kot tropine pod težkim lesom.

In ker sem bil poln samoljubja, zato se zgodi, da me kaznuješ

Z grozno ljubeznijo do nekega drugega bitja. —

Ah! Tedaj vem,

Kaj je to, ljubezen! in vem, kaj si pretrpel na križu, in v svojem srcu,

Če si vsakogar izmed nas tako ljubil,

Tako grozovito ljubil, kot jaz to žensko — in tvoje grgranje poznam in to davljenje in ta vijak!

Toda jaz sem jo ljubil, o moj Bog, in ona mi je storila to! Ljubil sem jo in nisem imel strahu pred teboj, in kaj je tedaj višjega

Kot je ljubezen, niti sam ti — in ti si videl, o Bog, s kako žejo sem jo nase privil, in škripanje z zobmi

In žeja ust in groznica in trganje

Od vseh korenin! In ona mi je storila to!

Ah, ti si to skusil, ti veš to, ti,

Kaj je izdana ljubezen. Nobene bojazni nimam več pred teboj!

Moje hudodelstvo je veliko, a še večja je moja ljubezen.

In samo tvoja smrt, o moj oče,

Smrt, ki si mi jo ti dovolil, smrt je tako velika kot obadva.

Umreti tedaj in zapustiti to bedno telo!

Kvišku, moja duša, raztreščiva to nesramno telo z enim sunkom!

Že je napol razpočeno, pripravljeno kot kos mesa na kljuki. Zavrženo kot načet sad.

Sem li res to? To uničenje je delo žene, in zase naj si jo obdrži — jaz grem proč, kam drugam.

Že mi je razbila svet in ničesar ni več. Zamé, kar ne bi nosilo njenih potez, in zdaj bo razdrla še mene samega.

In glej, prikrajša mi pot.

Bodi mi priča, da sem v nasprotju s samim seboj!

In ti tudi vidiš, da ni več mogoče,

In da ne morem biti ni hipa več brez ljubezni. V tem trenutku še in ne jutri, ne vedno, in da se mi hoče življenja samega in vira samega,

In dvojnosti same in da ne morem več dalje,

Da ne morem več dalje prenašati svoje slepote in svoje smrti.

Ti vidiš, da nisem za nobeno stvar več, in da me je sit ves svet

In da sem za vse samo pohujšanje in sem uganka.

Tako vzemi me zopet k sebi v nebo — daj mi zavetja v svojem naročju, moj Oče!

[Ta odlomek je preveden iz Paul Claudelove drame v treh aktih »Partage de Midi«.]

DURO SUDETA:

Zuto večé.

Žutim svjetlom odavno dogorjele su svijeće
i nema već one plave svjetlosti
i nema onih svjetlih titraja...
Crnim velom ogrto je nebo,
zemlja i ljudi —
i cvijeće,
jer posljednje svjetlo popio je dan.

I dječji je suton ulicom pošao:
Od sjene do sjene,
od kuće do kuće,
kroz zavjese tada je sišo
i sobom je doveo san...

Danas je žutim svjetlom dogorio dan.

DURO SUDETA - Đ. ČAIĆ:

Pozdravljenje.

Lavež. Na poljima magla pada,
mirisnom cvjeću klonule glave,
Podosmo: Proljeće pjesme sklada,
nasmijami vedri — kose plave.

U sutonu sunce plaho tone,
gledamo njemi cijuče ptiče,
pokraj nas s livade zvonca zvone —
na usnama vlažan karmin viče.

Oči lazurne a usne mole.
Pozdravljenje. Cvjeću niknu glave.
Kleknusmo — jer srca naša vole,
nasmijani vedri — kose plave...

DURO SUDETA:

Teško doba.

Hladne sobe moje njeme tupe zure,
monotono teku dosadne minute.
Teško doba kida vrisak stare ure,
duša plače, misli raskidane čute.

Prozori se na čas lagano potresu,
iz dna duše bolno projecaju niti...
Ulicama lišću u zutomu plesu,
plave, bjele kuće miluje i kiti...

pa se opet smiri... Sobe dalje zure,
monotono teku dosadne minute.
Teško doba kida vrisak stare ure,
duša plače, misli raskidane čute...

DURO SUDETA - J. ŠPOLJAR:

Na umoru dana.

U duboku vodu plava oceana
zapalo je sunce tio i polako.
Opustjele gore, Nema više dana,
javljaju se magle, ja bi plako — plako —

ne znam zašto, dok mi oko nebom bludi,
što je puno sjajnih zvijezda i krjesova,
i dok sve već sniva i nebo i ljudi,
moja duša dršće puna plavih snova...

Mjesec gori, More iskri se i ljulja,
ko beskrajna miso žarka uzburkana.
Ljevaju se vali, Tužna sjen se šulja —
ustala je sada, kada nema dana.

To je moja draga — što je pošla jednom
valovima burnim plava oceana,
a ja sam je gleda na igalu lednom —
isto kao danas na umoru dana.

R. VENNY:

Moj soputnik.

— Putovali smo neko vreme zajedno.
Do prve željezničke stanice. Upoznaдох se
s njim u dolini jedne vratolomne bosanske
reke. Ime ću njegovo prešuteti.

Sedeo je podnmljenih ruku na jednoj
klisuri iznad vode. Pozdravim ga, a on ne-
mo ozdravi. Buljio je u zelenu površinu.
Okolo je vladala tišina i sparina. Zasiće-
nost. Bujna su brda spavala u vrućini.

Zanimao me je, jer mi ne htede odgo-
voriti.

— Što vi radite? — upitam ga. No nije
mi odgovorio. Pomislih, da je drsko tako
pitanje. Iza male stanke popravim tu drs-
kost.

— Strašno je dosadno! Sparina! —
Odložim putnu torbu, da se odmorim u bli-
zini vode. No on je opet šuteo. Nije se ni
obazdirao. Tada ustanem sa svođa mesta
te se bližam klisuri, na kojoj je sedeo. Či-
niło mi se, da me nije video. No prevario
sam se. Za isti čas je skinuo s vrata jedan
lančić, ustao, izmakao se nekoliko kora-
čaja na'rag i skoro je poleteo, da ga nestane
u viru. Naglo mu se primakoh, prihva-
tim ga za rub kaputa i — spasim. On me
pogleda.

— Jeste li ve andeo? — upita me.

— Ne, ja sam čovek! — On zaplače.

— Čovek, da, vi ste u istinu čovek! —

Izustio je, kada prestade plakati.

— Pa i vi ste! Mi smo svi ljudi! —

— Ne, mi nismo svi ljudi! Danas nema
ljudi. — I plakao je. Tada se opet osvesti.
— Gospodine, oprostite mi, što sam vas
uvredio!

— Niste me uvredili.

— Ja sam se hteo utopiti.

— A zašto ste to hteli?

— Htedoh, da vidim, jeste li vi čovek.

A ja idem svetom i tražim ljude. Došao
sam do misli, da je danas vrlo malo ljudi
na svetu. Možda sam se i u vama prevario.
Možda ste vi kakova protuha. Verojatno,
da jeste. Jest, vi ste prava, pravcata pro-
tuh. Vi niste čovek. Nisam ni ja. Ta sum-
njali su u me, da nisam čovek. Te su sum-
nje bile većite. I ja sumnjam o svakomu, jer
svak sumnja o meni. Oprostite! Slušajte me
jedan čas. Ostavio sam službu, jer nisu ve-
rovali mojim rećima. Sami je šef jednoč re-
kao, da sam lažac. A iskrenost je moj ideal.
On je držao, da lažem. No po momu mišlje-
nju samo pas laže. To sam držao. Sada vi-
đim, da i ljudi lažu. Samo tako lepo, te se

to ne može razlikovati od istine. Ta kako bi mogao moj šef reći, da lažem, kada istinu govorim, ako sam ne laže! On je rekao, da sam lažac. On je istinu kazao. Ta on verovatno i ne zna, što znači biti lažac. On misli, tko drukčije govori nego on, taj laže. On ima slabe nerve. A oni su nužni u današnje doba. Nužni su zdravi. Bolestan čovek ne zapaža sviju nijansa ili barem njihove lepote. A između laži i istine je tako osetljiva nijansa. I ja sam rekao šefu: Zbogom, vi imate pravo. A u istini je imao krivo. No on je ostao kot svoga ubedenja. A mene je zbolela duša. Pošao sam svetom i proučavao ljude. Jednoč se htedoh i lađe baciti u reku. Suzdržali su me. Tako kako i Vi. I ja sam plakao od zahvalnosti. Nisam im ipak bio zahvalan. Oni su bili materijaliste. Držahu, da sam ja grof. Ne znam, tko me je tako glupo predstavio. Nadali su se, da ću ih bogato nagraditi. No beh siromah. Tada sam služio nekoga profesora samo, da me podučaje. Hvalio je moju iskrenost. I mene. Jednoč odem na dulje putovanje. Često ga se sećah. Javim mu nekoga dana, kako se upoznaoh s vanredno simpatičnim čovekom. Samo to. Kad sam se vratio, gledao me neprijazno. Držao je, da mu indirektno predbacih njegovu apatičnost. To nisam hteo. On istumači moje pismo proti sebi. Bože! A ja sam voleo sve ljude. Bedni bi behu simpatični zbog bede, lepi zbog lepote. On je mislio, da ga mrzim. On profesor psihologije! A ja sam ga u istini mrzio. Ta eo ipso dok ga ljubim, ja ga i mrzim. Mi smo tako udešeni. Ljubimo, jer želimo nečije duše, nečijega imutka — barem delak. Time mu škodimo. Zbog svoga egoizma. On bi imao veću dušu, kad od nje ene bi delio. A ako mi je dadne celu, mrziti će me. Aoh, tko bi se tu snašao! Izvinite, ja sam prosti radnik. —

Išli smo dugo. On je imao na leđima putnu torbu. No hteo je i moju da ponese. Bilo mu je žao, da se mučim. No uspelo mi je odvratiti ga od te misli.

— Oprostite, ja sam vam krivo govorio o ljubavi. Ja shvaćam, što znači ljubiti. Ja sam u mladosti ljubio. Jednu devojkicu. Bila je lepa kao sunce. I ona je mene volela. Htela je, da se venčamo. Želje joj ne mogoh ispuniti, jer je tada ne bih voleo. Tada ne bi bila lepa ko sunce, kad bi postala mojom ženom. Ja sam video ženu, koje nisu lepe. Ja volim samo ono, što je lepo. Moja nesuđenica bila najlepša. No rasrdila se na me. Misli je, da je mrzim, a ja sam

je voleo kao vino. I sada to misli, a već je udata. Davno. A ja je i sada volim, premda je ne videh od našega rastanka. U zadnje vreme svetovah jedinoj rođakinji, da se uda. Želeo sam joj sreću, a te nije mogla naći samotujuči pod mojim krovom. Ona je držala, da je teram. Zamrzila me i udala se. Zaboravila je na me. Sada sam samac. Živim s prirodom. S njom razgovaram, a i s ljudima, kojima se pričini, da su me razumeli. No oni me u istinu ne shvataju. Ni Vi me ne razumete, mladi gospodine. Vi me i ne možete razumeti, jer s vama govorim drukčije nego s prirodom. Nisam neiskren. S njom govorim šuteći i ona me razume. Vama izgovaram reči i gledate me začuđeno. Mislite, možda, da sam lud. Možda to i ja mislim. Ne znam, što me ne zatvore u ludnicu. Valjda što se ne smejem. A to je danas kriterij! Glup do skrajnosti! Ta što je lepše od smeha?! Ale verujte mi, da su najlepši zdravi nervi. U teoriji se slažemo. A zamislite u praksu sve posledice jednoga celova. Tu preostaje teorija i nitko ne želi tako hladne i zdrave nerve. A ja ipak velim, da je u zdravima nervima vrelo pravom zadovoljstvu. Budite zdravi kao priroda, pa ćete se uzajamno razumeti. Čuteti ćete sreću većitu i žarku, makar se potucali svetom poput mene. —

Na stanici sam ga ponudio čašom pive. Nije hteo. Stisnuo mi je hladno ruku, mirno me pogledao i otišao u vlak protivnim smerom od mene. Mene se duboko dojmio, no ne znam, kako sam uspeo da ga tebi predstavim i kako ti osećaš u duši. — Svrši moj prijatelj Kato.

Ja ne imadoh kada ništa primetiti jer se već moradosmo rastati. Vlak je naime bio stao, kad je Kato dovršivao svoje pričanje. A osim toga moje su veđe bile silno umorne, makar da je bilo u našem vagonu veoma živahno, pošto su u njemu bili sami učesnici sa sastanka u Mostaru. Bilo je skoro pola noći, pa se jedva mogoh oprostiti s celim lepim društvancem. Dobri mi Kato pri rastanku htede još nešto spomenuti, verovatno o svomu suputniku, no nije došeo.

Kad se okrepih blaženim snom, razmišljah o suputniku, što mi ga Kato opisa. Osetih bol zbog njegove nesreće, makar se on čuteo sretnim. U isti mah delih osećaje s onima, koji živu nerazumljeni i zlo shvaćeni. Takih je pun svet, jer ljudi često put ne samo da ne mogu drugih razumeti, nego su i sami sebi zažetonetka.

ROZA VENNY:

Jedna svetla noć.

Nočas su goreli bregovi
od zvezda i sunaca.
Nočas su padali ljiljanâ snegovi
po grudima zlatnih vrhunaca.

Nočas je delio celove
opustelim stazama
i mrtvim oazama,
a sveti su orili himnusi

u dubokim zdencima,
kad je mimo njih prošao
okrunjen vencima —
On.

Videh Ga. Čežnjom me okova,
i verujem opet će doći —
u meni sve je, sve umrlo
tek svetle Ga iščikam noći...

ROZA VENNY:

Kad umiru akordi.

(Ulomak meditacije na Veliki Petak.)

Ušuti, pesmo! Zanemi! Umiri se valu,
što draškaš procvale bregove!
Ohladi srce u prirode, što no na žalu
ledenog mora otaplaš snegove!

Omotajte velima jagode rumene, kćeri
nebesâ, i sakrite opojne cvetove,
jer večeri blaže, kad najsladi dašak treperi,
pasti će dosadni leptiri u naše svetove!

Tornjevi, šutite!
Umrte, srca!

On je slomljen bolima.
Mrtav.
Sunce, On je usnuo!
Tvoja Svetlost — Ona je
ugasla u hladnoj pećini.

Pesmo, zanemi!
Srca, umrte! — —

ROZA VENNY:

Seta.

Čula sam. Sišla je polako.
Kô ponoć u najcrnjem času.
Čula sam: tiho je šaptala —
to srebro joj mrelo u glasu.

Tu mi se u prsa sakrila
pa šuti kô raspeta duša,
umrla s večitih bolova,
i sluša.

Pala sam umorna. Boli me
ta okrutna njezina šutnja.
Ona mi razdire moždane
a srce — ah, otrovna slutnja!

To je tako.

Drejc Bogataj gre na lov.
Noge marširajo: ena, dve! pljuča di-
hajo in srce bije: ena, dve, tok, tok! in
obraz se mu smeji, kipeči, preveseli obraz:
hahâ, hahâ! — — ali ga poznate? To je
Drejc Bogataj, dober, pošten gospod. Glej,
solnce gori in gaj žvrgoli, cel svet odseva,
cel svet odmeva, še njegov klobuk, Drejčev

klobuk zeleni, pod nebo prepeva: »Kaj pa
nam morejo, morejo, morejo —«

»— če smo veseli!« Drejc Bogataj je
vesel, tako vesel, da bi — Kaj da bi? O, vi
še ne poznate Drejca Bogataja!

Vi mislite, da gre on na lov. Kakopak,
ker nosi puško! Pa mislite, da bo streljal —
haha! Seveda bo streljal, ampak ne na zaj-

ce in ne na golobe in ne na črne ptičel
Koga je pa že ubil Drejc Bogataj? Oj, zajci,
potepuhi, le bežite, oj, golobje, golobice
in grlice ljubeznive, le prepevajte in se radi
imejte — Bogu v čast in zadovoljstvo Drej-
cu Bogataju!

Grru, grrrú — pa je tudi lahko vesel!
Tako vesel je, da bi —

Drejc Bogataj bi se bil oženil, pa se
ni! To se pravi, bi se oženil, pa se še ni!
Drejc Bogataj bi bil študiral za doktorja,
da je le hotel, pa ni! Drejc Bogataj bi kupil
zlatu uro, pa je ne, ker jo že ima, še lepšo,
srebrno, táko s tolarji! Drejc Bogataj bi na
primer plesal, sredi ceste, če bi le hotel,
pa ne; on hodi, kakor se spodobi. Vse, kar
je prav!

Saj pravim, vi ga še ne poznate. Kaj-
ne, ste pa mislili — bogvekaj. Ampak go-
spod Drejc Bogataj gre po cesti, kakor vi,
pa ne dela greha, kakor vi. On premišlja
tako-le:

»Kako je svet smotrno napravljen in
urejen! Kako lepo je, če človek ni preučen

in preneumen, ampak ravno takšen, kakor
je prav. Poglej, tamle vidiš rožico, rumeno,
nedolžno in prijazno. Kako se imenuje?
Ranunculus acer. Kdo jo je ustvaril? Bog.
Čemu jo je ustvaril? O, Drejc, le povej in
se od srca nasmej! Tamle skače ptičica.
Kaj dela? Poje. Kako ji je ime? Tako in
tako. Kdo jo je ustvaril? Bog. O Drejc,
dobro si govoril! Pa tisti-le tam, ki te je
pozdravil? To je človek, ustvarjen po po-
dobi božji. Kakšen je? Raztrgan in uma-
zan. Kako se mu pravi? Berač. Berač, be-
rač — — da, Bog se ga usmili! Ampak
veš kaj, Drejc, ti, ti — — slišiš, ti, Drejc,
ti —«

No, kaj?! Seveda, vi drugi, skopuhi,
lažnjivci, potepuhi, vi drugi, pravim, ki
greste po cesti, pa mislite bogvekaj in se
jezite in greh delate. Potlej se pa čudite.
To je, še tega ne veste, da je danes zadnji
petek v mesecu, pa bi radi obrekovali, češ:
tako in tako... Haha, čežane čežanaste,
vas jezi? kaj? Ena, dve, tok, tok, hahá,
hahá!

ANTON VODNIK:

Večerna pesem deklice.

Nocoj takó lepó je žalostna večerna zarja.
Vonj dehtí mi v dušo iz vseh rož in trav —
otožno mračen in bolnó sanjav — —
trudna vsa na cvetoče drevó se naslonim
in plakam... božam deblo, poljubujem,
veter in daljo objemam, zarjo in sen...
zaprem oči, o samih bledih rožah sanjam, premišljujem
o mesecu belem, ovenčanem s cvetjem nevestinih sanj,
o deklicah žalostnih, ki sojokále, ko zrle so vanj — —

Deklica v črno jamo pokopana.

»Gospodična, ali mene čakate?«

»Ej, pravzaprav ne —«

»A zamere vendarle ne bo? Ej, ej, ka-
ko pravite?«

»Hihihí!«

Sedla sva na klop, na tisto samotno-
bogato, z dehtečim, zelenečim zelenjem
ogrnjeno, ki jo vidi samo solnce, ljubeznivo
nebeško solnce. Gledala sva na Barje, ki
se je razprostiralo in živeló pred nama,
na voznike, ki so, žvižgajoč z bičem, dr-
dráli po beli, ravni cesti.

»Ali me res nič ne poznate?«

Milica se mi je sklonila pod obraz, taj-
ne oči so ji pretoplo zažarele:

»Zelo znan se mi zdíte, tako znan...«

Roka je segla v roko, — žarki, goreči
s pomladnega solnca, so pretiho zadrh-
teli — —

Kar sam mi je obstal korak pred gro-
bom. Saj niti ne vem, če je bila to Milica,
moja davna znanka. Le slišal sem, da je
nekdo šepetnil prav do mojega srca.

Pobožal sem krizantemo, ki je žalostna
in brezmadežna cvetela iz temne gomile.

»Kdo si, zakaj si umrla, deklica pre-
mlada?«

In sem posluhnil in je dihnilo kakor iz
živega srca živ glas:

»Ej, ej!«

ANTON VODNIK:

Zimski večeri so kakor svetišče...

Zimske večeri so kakor svetišče,
Bolni, izmučeni, polni nemira
prihajamo tiho v sijanje večera...
kot deklice v maj
z dušami težkimi od hrepenenja —
in od življenja
trudni, trudni — —

Prihajamo tiho kakor v svetišče
po prstih... da ne bi zbudili...
ali je angel, ali Marija?
ali samo melodija
je bela... tiha, da je ne čuje uhô?

Prihajamo tiho kakor v svetišče
skozi sijaj, ki na nas sneži...
že ne moremo dvigniti trudnih oči —
in sredi sanj smo ko v pravljici belí...
in vsakdo išče
na dnu svoje duše tiho skrivnost — —

Pobožni in tihi odhajamo...
po prstih... obraz in rokê so srebrne...
ali od meseca, ali skrivnosti?
In marsikateri še sanja nazaj —
in kadar je truden, se vrne
spet tihi, zadivljeni gost — —

ANTON VODNIK:

Moji večeri.

Jeseni, spomladi
kot deklic umrlih smehljaji
večeri so bleđi...
Kot žalost so tihi naši pogledi.

Po stenah, po tleh
razsuti belí so venci.
Li tvoje ročice,
o Daljna, za rôko me vodijo,
da si ne upam prek njih?
Kaj — če to so tančice
angela mojega?
Ugasnil bi jih najrahljši dih...

Sredi sobe stojim.
Tvoja mi roka nevidno, previdno oči je zaprla,
da duša je vzrla
tvoj belí obraz — žalosten kakor so lilije v senci...

Invalid.

»Koliko je ura?«

Neprenehoma se ponavlja to vprašanje. In sestra Pavla odgovarja zmerom enako, v vedno isti zadregi: »Ali Vam je dolgčas, Andrej?«

On se pa vzbne na postelji, okrene glavo in važen in strašen je njegov pogled, ki votlo srepi iz praznih, vlažno zardelelih duplin pod čelom.

»Ali ste sama, Pavla?«

»Sama.«

Andrej posluša njen glas, prečuden umev se mu razmakne s koščenihih lic.
»Pavla!«

Postarna, belo oblečena gospodična zapusti šivanje, stopi k slepcu in vpraša kolikor mogoče nežno: »Boste kaj povedali?«

»Dajte me počesati!«

»Saj sem Vas že!«

»Ne, še enkrat me dajte!«

Gospodična vzame glavnik ter začne česati s svojimi finimi, maziljenimi prsti, ki tako obzirno božajo s svojo mehko.

»Kaj pa delate, Pavla?«

»Češem Vas vendar.«

»Sem mislil...«

»Kaj ste mislili?«

»Nič.«
 »Reveži!« se pomilovalno smehlja
 strežnica.

»Ali se smejete?«

»Ne. Zakaj bi se smejala?«

Andrej stisne ustni ter ne reče be-
 sede več. Hipoma se zazdi njegov obraz
 še bolj okrnjen in spačen.

»Dobro je! Boste še kaj povedali, pri-
 jatelj?«

»Pojdite ven!«

»Za božjo voljo, kaj sem Vam storila?«

»Ven!« Andrejev glas je postal trd in
 raskav, sovraštvu podoben.

Sestra Pavla uboga. Kaj če drugega?

Mar je ona kriva, da so iztaknili Andreju
 oči? Zdravnik je bil naročil, da potrebuje
 bolnik miru, samo miru, toda...

Ne, Andrej je strašen človek! Včasih
 vstane sredi noči ter sede na postelj. Ne
 vzdihne in ne črhne besede. Tovariši že
 spe, a on jih zbudi s svojim molkom.

»Kaj ti je, Andrej?«

»Hudiči!«

Kakor dve pošastni sencu se vzmah-
 nejo njegove roke, mlade, še vedno krep-
 ke roke Andrejeve. Nato omahne, stra-
 šen in silen; postelj zahrešči in spet utihne.

In vsa soba strmi, trideset mož strmi
 in molče odgovarja slepemu mladeniču.

ANTON VODNIK:

Deklica misli.

Če bi slepa bila in bi ne štela dni,
 bi vedela, da je že blizu pomlad...
 Vse zarje so moje, vsi gaji, ki v njih večer šumi...
 Ah, kakó sem bogata v razkošju vetróv!

Oblekla se belo bom kakor nevesta
 in bodem šla v polje in gozd...
 tam bom molila, plakala, pela...
 morda zaupa pomlad mi skrivnost?

ANTON VODNIK:

Mračen poletni večer.

Kakor da v nas, okrog nas je življenje
 vse drugó, kakor ga slutimo v temi, tesnobi...
 in kakor da v sleherni roži, luči, drevesu
 je vse globokejša, mračnejša skrivnost.

Kakor da v temni daljavi temni bron
 zamolklo poje udar na udar...
 in kakor v globokem tolmunu vihar
 se v duši mračno mi bolest razgoreva...

ANTON VODNIK:

Kakor vrtovi.

Kakor vrtovi so tople poletne noči,
 v njih duše cvetó kakor zarje spomladi
 in čudno svetló goré nam oči —
 v nežni ljubezni bi skoprnevali radi...

Ob oknu slonimo in sanjamo v svet.
 Življenje je sládko in daljno kot hrepenenje...
 In kadar so zvezde najlepše, o brate, bodi poet —
 v zamaknjenju hválnico pel boš Gospodu!

ANTON VODNIK: Sladek je prvi zimski čas...

Sladek je prvi zimski čas,
sladki večeri so blede...
iz mraka zaprosi tih šepet:
zatisni oči in sedi...

Zatisnem oči in ne vem, zakaj
naenkrat je duša ko vezenina
vsa bela... li deklice tihe ali sijaj
natkali so vanjo stotero mi sanj?

M. SOLJAČIĆ:

Iz ciklusa „Carmen“.

O, gde su beli oni cvetovi
u duši mojoj, što su pokoj našli,
i cvali, kad smo jednog jutra sašli
do zlatnijeh citrona?

O, gde su tihi oni svetovi,
što ti ih primi na grud onih dana,
u mirnoj seni maslinovih grana
i šutnji naših zvona?

U mojoj duši već su umrle
sve boje sjajne i svi moji snovi.
Ja ne znam, što će dan mi donet novi,
al prolet moja suzi!

I prostiru se čežnje sumrle,
ko gladna deca gorskih krajeva,
bit moja grca s nekog bledog gnjeva
i večno zemljom puzi.

I večno gledeć duše nevine,
što sunce piju svakog belog jutra,
još mučnije je svako moje sutra
i tužnije u noći.

O, nad oblake, što se ne vine
sved moja miso, Carmen, letom svakim!
Ja verujem, da ipak bićem lakim
sved ti ćeš k meni doći!

II.

O, verujem, da ti ćeš ipak doći
i zaplakane pogledat mi oči
i svakog dana u večernjoj tami
ti molit ćeš se tihoj u osami.
Ja tvoju belu celunut ću ruku,
a ti ćeš moju blagoslovit muku.

B. KRISTOV:

Januarsko jutro.

Uz kameni most i sivu koru leda
propinju se vode potočne i hladne
i besvesno šume bol, što onomadne
prošao je stazom cvetna drvoreda.

Onda cvetna — a sad raskuštrane grane,
nejasne i gole, u jutarnje magle
moći i oseća trzaj vode nagle
i s mirisa trne zemlje izorane.

Sada ide dete; otrcano, boso,
i pogled mu ziba sva otajstva jutra:
promrznuto juče, neizvesno sutra — — —
Sunce kreće tiho, svečano i koso.

Prodajalna
Kat. tiskov. društva
 prej H. Ničman
 Ljubljana

priporoča

svojo zalogo raznovrstnih
 molitvenikov, svetinje in
 druge devocijalije, razne
 šolske in pisarniške po-
 trebščine ter veliko zalogo
 raznega papirja.

Stavbna pisarna
IVAN OGRIN
 Ljubljana

Gruberjevo nabrežje štev. 8

Prevzema vsa zidarska in
 druga stavbna dela. Izdaja
 strokovna mnenja, izvršuje
 načrte in proračune.

Delo solidno, po primerno
 nizkih cenah.

Vsem šolam!

Obrtna centrala za
 obnovitev po vojni
 poškodovanih krajev
 v Ljubljani

Sodna ulica štev. 11

ima v zalogi večjo množino:

normalnih trosedežnih in
 štirisedežnih šolskih klopi,
 šolskih tabel, šolskih miz,
 obešal in ruskih računal in
 jih ponuja v nakup šolske
 oprave potrebnim šolam

po zmernih cenah.

„Narodna knjižara“, Zagreb

poručuje svima, koji hoće, da poznaju
 svu južnoslav. katol. štampu, nek naru-
 čuju iz „Nar. knjižare“, koja i dobavlja
 sva djela hrvatska, slovenska, srpska i
 njemačka. Ovo su vlastite naklade knjige:

Dr. Wilk: Moderni svetac	K 5'—
L. Monnier: Povjest sv. Franje, I. i II. dio (500 strana)	20'—
Dr. Bauer: Theodicea	12'—
Dr. Bauer: Antologia	12'—
Zimmerman: Noetika	14'—
Gunčević: Zašto se katolički svećenici ne žene	3'50
Harapin: Opstoji li Bog?	1'50
S. Marden, prof.: Samopouzda- nje vodi k pobjedi	7'—
S. Marden, prof.: Volja i uspjeh	8'—
Grgec P.: Jugoslavenski Argo- nauti	4'—
Lj. Matković: „Najljepšoj među ženama“, Pjesme	5'—
I. Jakovljević: „Studije i Fejtoni“	4'—
Ascetska knjižnica: Lehen: „Put k unutrašnjem miru“	10'—
Ascetska knjižnica: Quadrupani: Bogoljubna duša u dvojicama duš. života	5'—
Krijesova knjižnica: Šest sve- zaka o narodnim ručnim ra- davima po	2'—

**Vse šolske potrebščine,
pisarniške, risalne in
pomnoževalne priprave**

ter vedno najnovejše

umetniške razglednice

kupite najbolje v papirni trgovini

Ivan Gajšek

Ljubljana, Sv. Petra cesta 2 (pri Prešernu).

Prvi in edini slovenski zavarovalni zavod je

UZAJEMNA ZAVAROVALNICA

LJUBLJANA, DUNAJSKA C. 17.

V živlenskem oddelku

sprejema vsa zavarovanja, ki
se tičejo človeškega življenja,
pod najugodnejšimi pogoji. —

Zahtevajte cenike in pojasnila.

JUGOSLOVANSKA KNJIGARNA V LJUBLJANI

Homerjeva Ilijada. Fr. Omerza. I.—VI. spev	K 6.—
„ „ „ „ „ VI.—XII. spev	„ 6.—
Taras Buljba. Povesl. N. Gogolj. Iz ruščine prevedel Vladimir Levstik. Vezano	„ 12.—
Izlet gospoda Broučka v XV. stoletje. Češki spisal S. Čech, poslo- venil Stanko Svetina	„ 9'60
Četrtek. G. K. Chesterton. Poslovenil Oton Župančič. Vezano	„ 6.—
Zapiski iz mrtvega doma. A. M. Dostojevski. Prevel Vladimir Levstik. Eleg. vezano	„ 16'80
Vzori in boji. Po prijateljevih pismih priobčil Jože Debevec	„ 14'40
Vezano	„ 19'20
Njiva. Spisal Ksaver Meško	„ 1'20
Izbrani spisi. Dr. Janez Mencinger. I/II. zvezek : Povesli in novele. Vez.	„ 14'40
Mati. Dramatska slika v treh dejanjih. Spisal Ksaver Meško	„ 9'60
Tri povesli. Grof Lev Tolstoj	„ 4'80
Kazaki. Kavkaška povesl. Grof Lev Tolstoj. Iz ruščine prevel Josip Knaflič	„ 7'20
Amerika in Amerikanci. Spisal Rev. J. M. Trunk. Vezano	„ 24.—
Jezikovni spisi. P. Stanislav Škrabec. I.	„ 4'80
„ „ „ „ „ II.	„ 7'20
„ „ „ „ „ III.	„ 7'20
Iz Kastelčeve zapuščine. Rokopisi Prešernovi, Kastelčevi in drugi. Objavil Ivan Grafenauer	„ 9'60
Cirilica. Navodilo za čitanje in pisanje srbsčine v cirilici	„ 3'30
Poezije. Zložil S. Gregorčič. Životopis napisal Ivan Dornik. I. zvezek. Mala žepna oblika, elegantno vezano	„ 10'80
Josip Jurčič: Spisi. Uredil dr. Ivan Grafenauer. IV. zvezek K 14'40, vez.	„ 19'20
„ „ „ „ „ V. „ „ 9'60, „ „ 12.—	„ 12.—